

श्री-साइलेंस

फेब्रुवारी

किं. ५० पैसे

या अंकांत—

- १ मद्रासकडील साईभक्तांचें संमेलन
- २ उदंड भक्त जाहले !
- ३ गीतेचें सारभूत मार्गदर्शन
- ४ गोवर्धन पीठाचे श्रीशंकराचार्य
- ५ श्रीसाईनाथस्तोत्र
- ६ मनांत आलें कीं—
- ७ कै. द. दि. पाटणकर
- ८ विश्वरचना हा भगवंताचा खेळ
- ९ माझा एक अनुभव
- १० ईश्वरसाक्षित्वाच्या खुणा
- ११ तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला !

श्री साई वा कसु धा

मी दृष्टिआड होईन; आणि दृष्टिआड झालों म्हणजे आपलें कसें होईल याची चिंता करीत बसू नका. मी जगांतून गेलों तरी माझीं हाडें तुमच्याशीं बोलतील; हितगुज करतील. मात्र माझ्यावर निष्ठा ठेवा. निष्ठापूर्वक माझी आठवण करा. कोणतीही स्वार्थी इच्छा मनांत न बाळगतां माझे भजन करा. त्यामुळें तुमचें कल्याण होईल.

—श्रीसाईसच्चरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचें अधिकृत मासिक.]

वर्ष ४९ वें]

फेब्रुवारी १९७१

[अंक ११ वा

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,

प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

मद्रासकडील साईभक्तांचें संमेलन

प्रिय वाचक—

मद्रास, आंध्र व तामीळनाड या प्रांतांत श्रीसाईबाबांच्या शिकवणीचा प्रचार केवळ शहरांतूनच नव्हे तर खेड्यापाड्यांतूनही झालेला आहे. त्यासाठी मद्रास व बंगळूर या शहरांतून प्रभावशाली संघटना निर्माण होऊन त्या अविस्त कार्य करीत आहेत. जागोजाग अनेक देवालये प्रार्थना-मंदिरे व मुलां-मुलींसाठी शिक्षणसंस्था स्थापन झालेल्या आहेत. या सर्वांचा पाया आहे श्रीसाईबाबांची बंधुभावाची व परस्पर प्रेमाची शिकवण.

याला प्रमुख कारण जर कोण असेल तर ते म्हणजे श्रीनरसिंहस्वामी हे होत. विलायतेत राहून व बॅरिस्टर होऊन आलेल्या या भक्तशिरोमणीचा, कायद्याचे सल्लागार या नात्याने व्यवसाय उत्तम प्रकारे चालू होता, परंतु पैसा मिळविणे हेंच कांही त्यांचें ध्येय नव्हतें. त्यांचा ओढा होता पैशांपेक्षा किंवा नावलौकिकापेक्षा अध्यात्माकडे. आपणाला देवाशी सख्य जोडायचें आहे, तें दिव्यत्व किंवा देवत्व प्राप्त करून घेण्यासाठी कितीही दिव्य करावें लागलें तरी त्याला त्यांची तयारी होती.

मनाचा निर्धार करून व सर्वस्वाचा त्याग करून आपली इच्छा परिपूर्ण करणारा महाभाग, सत्पुरुष किंवा सद्गुरु कुठें भेटतो का, हें शोधून पहाण्यासाठी ते घराबाहेर पडले. 'देवाच्या भेटीसाठी, पडाव्या जिवलगांच्या तुटी!' अशा अवस्थेंत ते होते. फिरतां फिरतां ते शिरडींत आले आणि साईबाबांच्या रूपानें ज्याच्या शोधांत ते होते तें दिव्यत्व त्यांना तेथें आढळून आले.

या महापुरुषाचा परिचय श्रीसाईलीलेंतून यापूर्वी वेळोवेळीं करून देण्यांत आलेला आहे. आज त्यांची आठवण होण्याचें कारण मद्रास प्रांतांत श्रीसाई-

शिकवणुकीचें जें महान् कार्य गेल्या सुमारे पंचवीस वर्षांपासून चालू आहे व ज्याला खंड न पडतां त्याला अखंडितत्व प्राप्त झालें आहे, त्याची कारणपरत्वे झालेली आठवण हेंच होय.

आजकाल या महत्कार्याची धुरा साईपादानंद राधाकृष्ण स्वामीजी हे समर्थपणे पेलीत आहेत. त्यांची साईनिष्ठा जाज्वल्य आहे. श्रीराधाकृष्ण स्वामीजी म्हणजे जागती ज्योत आहेत. ते जिकडे जातात तिकडे साई-संदेश घेऊन जातात. आजच्या या गडबडीच्या काळांत मनाला स्वस्थता देणारें जर कोणतें प्रभावी साधन असेल तर तें म्हणजे बाबांची शिकवणच होय. आज धर्मा-धर्मांत समाजा-समाजांत, प्रांतो-प्रांतीं तंटे, बेबनाव चालू आहेत. ते नाहींसे करण्याचें सामर्थ्य जर कशांत असेल तर तें बाबांच्या शिकवणुकींत आहे अशी त्यांची मनोमन खात्री पटलेली आहे.

बाबांचा जो मानवजातीला संदेश आहे त्याचें सार ११२ वाक्यांत सांगतां येण्यासारखें आहे. बाबांनीं सांगितलें आहे कीं, ' तुम्हीं जर माझ्याकडे श्रद्धेनें पाहिलें, तुम्हीं माझी आठवण केली तर मीही तुमच्याकडे पाहीन व तुमची आठवण ठेवीन. तुमच्या पाठीखांद्यावर जो कांहीं अवजड ओझ्याचा भार झाला असेल तो सारा माझ्या खांद्यावर टाका. तुमच्यासाठीं मी तो वाहीन आणि तुमचं ओझे मी कमी करीन. '

किती सोज्ज्वळ व मनाला दिलासा देणारी ही शिकवण आहे बरें !

या शिकवणुकीनें उपरोक्त श्रीराधाकृष्ण स्वामीजी भारले आहेत. आपल्या जीवनांत त्या शिकवणुकीची अनुभूति त्यांनीं घेतली आहे. आपल्याप्रमाणें आपले इतर बंधुभगिनी त्या शिकवणुकीनें भारले जावे व त्यांनी दुःखमुक्त व्हावें असें त्यांना वाटते.

गेल्या महिन्यांत नेलोर येथें साईभक्तांचा जो प्रचंड मेळावा भरला होता त्या मेळाव्याच्या अध्यक्ष पदावरून त्यांनीं सर्व भक्तांना तोच संदेश दिला.

ज्यांचा सादर उल्लेख या लेखाच्या आरंभीं करण्यांत आला ते श्रीनरसिंह स्वामीजी यांनीं १९४६ सालीं मद्रास (मयलापूर) येथें अखिल भातीय साई समाजाची स्थापन केली व त्या संस्थेच्या द्वारे या कार्याचें लोण सर्व प्रांतभर व आसपासच्या भागांतूनही पसरविलें.

११२ वर्षांच्या अंतराने त्या संस्थेतर्फे एखाद्या प्रमुख शहरी साईभक्तांचे मेळावे भरतात. साईभक्त मोठ्या जमावाने नि भक्तिभावाने तेथे हजर रहातात व भक्तिप्रेमाचा आनंद लुटतात.

या संमेलनांत श्रीनरसिंहस्वामी यांच्याबद्दल कृतज्ञतेची भावना प्रगट करण्यांत आली. ती कशासाठी ? कारण त्यांच्यामुळे शिरडीच्या थोर संतांची व त्यांच्या शिक्वणुकीची जाणीव झाली. त्यामुळे जीवनाला वेगळी दिशा लागली. जीवनांत प्रेम, पावित्र्य व भक्तिभाव जागृत होऊन तो वाढीस लागला.

त्यांनी सांगितले की खरा साईभक्त कोण ? जो सर्वांवर आत्मवत् प्रेम करतो, जो परोपकारांत आनंद मानतो व जो सदासर्वकाळ आपल्या कर्तव्यपालनांत मग्न असतो तो. एवढ्या गोष्टी जर आपल्या हातून घडल्या नाहीत तर आपण साईभक्त म्हणवून घेण्यास लायक नाही.

भगवंताने आपल्या भक्ताला अर्थात् अर्जुनाला हेच सांगितले ना ? बाबांनी नवीन असे काही सांगितले नाही. जे सांगितले ते जुनेच आहे. आपणाला त्याचा विसर पडला होता. बाबांनी आपल्या आचरणाने व सर्वाभूतीं प्रेमाने प्रत्येकापुढे जुना आदर्श धुवून पुसून पुढे ठेविला आहे.

मानवाचा उद्धार करणारी अशी ही कल्याणकारी शिक्वण आहे. ती आपल्या आचरणांत यावी व त्यासाठी जरूर ते सामर्थ्य आम्हांला द्यावे अशी आपण साईबाबांची प्रार्थना करू या.

—संपादक

उदंड भक्त जाहले !

(लघुकथा)

लेखक— शाहीर खाडिलकर, एम्. ए., बी. टी.

तो दिवस माघी शिवरात्रीचा होता. रात्री आकाशांत एकदम गडगडाट सुरू झाला. ढग मात्र एकही नव्हता—रात्री बारा वाजायची वेळ होती. आकाश तारकांनी फुललेले होते. मनाला आल्हाद देणारा उत्तरेकडून वाहत आलेला थंड वारा प्रशांतपणे वाहत होता. रातराणीचा मधुर परिमल सर्वत्र दरवळून राहिला होता. ठिकठिकाणी शिवमंदिरांतून हरिकीर्तने सुरू होती. ती कीर्तने ठीक बारांच्या ठोक्याला संपलेली होती.

बारा वाजायची वेळ म्हणजे गाढ झोपेची वेळ. मंदिरांत न गेलेले लोक गाढ निद्रावश झाले होते.

अशा वेळीं अकस्मात् झालेल्या त्या गडगडाटाने सर्व लोक एकदम जागे झाले. काय झालय त्याना प्रथम कळेनाच. नुकताच भूकंपाचा तडाखा बसून गेला होता. त्यामुळे पुन्हा हा भूकंपाचा धक्का तर नसेल ना असे मनाला वाटू लागले होते. काहीं जणांना जमीन हादरल्यासारखीही वाटू लागली होती. घुर घुर असा गंभीर आवाजही काहींना ऐकू येऊ लागला होता म्हणे ! दारे खिडक्या थडथडत आहेत असेही काहींजणांना वाटू लागले होते.

देवळांतील लोक चटकन् बाहेर पडले. काहीं जणांनी देवाचा धांवा सुरू केला पण तो मनोमय होता.

घराघरांतून पटापट बाहेर पडलेल्या माणसांनी आपआपसांत बोलायला सुरुवात केली होती. “ काय हो गणपतराव, भूकंप असेल असे वाटले पण तसे काहीं दिसत नाही ! हे दुसरेच काहीं तरी आहे ! ” “ मला ही असंच

वाटतंय ! आकाश पहा कसे वेगवेगळ्या रंगांनीं भरभरून येत आहे आणि लगेच बदलत आहे ! कांहीं तरी विलक्षण आहे खास ! उभ्या हयातीत असें कधीं पाहिलें नव्हतें हो ! ” “ कदाचित् हा विश्वकंप असावा ! ” नानातऱ्हेचे तर्क वितर्क सुरू झाले होते, पण मनं मात्र भयभीत झालीं होती !

इतक्यांत पुन्हां एकदा गडगडाट झाला पण तो जरा सौम्य होता; लगेच अंतरिक्षवाणी बोलू लागली:—

“ पृथ्वीतलावर राहणाऱ्या मानवानों, भगवान् शंकरांच्या आज्ञेनें मी हें निवेदन करीत आहे. आणि हें तुमच्या हिताचेंच आहे. मानवाच्या कार्य-शक्तीला वाव देण्याचाच श्री शंकरांचा बेत आहे. पृथ्वीतलावर असलेल्या बारा ज्योतिर्लिंगांची पुनर्घटित कार्यक्षम व्यवस्था करण्यासाठी प्रत्येक ज्योतिर्लिंगासाठीं एक असे बारा कर्तबगार पण पापभीरु मानव नेमावयाचे आहेत. त्यांच्यावरचा प्रमुख अधिकारी म्हणून एक तेरावा महाभागही नेमावयाचा आहे. तूर्त ही योजना फक्त पुरुषांच्यासाठीच आहे. ही सफल झाल्यास खास पार्वती देवीच्या इच्छेप्रमाणें कांहीं स्त्रियांचीही नेमणूक लवकरच भविष्यकाळांत केली जाईल. आजपर्यंत या जागा रुद्र-गणांनाच दिल्या जात असत; पण यापुढें शक्य झाल्यास त्या मानवांना देण्याचा विचार देवाधिदेवांनीं केला आहे. निवडून घेतलेल्या तेराजणांचें सर्वाधिकारमहामंडळ या नांवानें ओळखलें जाईल. या महामंडळानें श्रीशंकर-मंदिरांची व्यवस्था आणि शंकरभक्तांची थोग्यती उन्नति करून त्यांना मुक्तीचा लाभ मिळवून द्यावयाचा आहे.

या मंडळाच्या मंडळपतीस दरमहा तेरा लक्ष सुवर्णनिष्क मिळणार असून इतरांना बारा लक्ष सुवर्णनिष्क मिळावयाचे आहेत. शिवाय इतर प्रवास भक्ता वगैरे सर्व खर्च कैलासशासनाकडून दिला जाईल. प्रत्येकाला राहण्यासाठीं एक सुंदर वसतिस्थान देण्यांत येईल. प्रत्येकाला वाहन म्हणून एक एक धष्टपुष्ट गोवळुभ देण्यांत येईल. प्रत्येकाने आपआपल्या कार्यक्षेत्र शंभरपर्यंत कर्मचारी योग्य त्या वेतनावर नेमून घेण्यास मुभा देण्यांत येईल, आणि सेवानिवृत्ती नंतर त्यांना शिवलोकीं कायमचें स्थान देण्यांत येईल.

या महत्त्वाच्या जागांना पात्र ठरण्यासाठीं खालील सामान्य अटी पाळाव्या लागतील :- १- निदान एक वर्षभर तरी जटाभार वाढविलेला

असला पाहिजे. २- निदान सहा महिने तरी गळ्यांत रुद्राक्षार्ची माळ असली पाहिजे. त्रिकाळ स्नान आणि भस्मचर्चन ही तितक्याच काळापर्यंत करणे आवश्यक. ३- रोज न चुकतां 'ॐ नमः शिवाय' या महामंत्राचा जप हजार वेळा तरी सहा महिने केलेला असावा. एकवर्षाने येणाऱ्या महाशिवरात्रीपर्यंत हीं व्रते सतत सुरू हवीं. ४- विवाहित इसमानांच इच्छुक होतां येईल. ५- वयाची अट नाही ६- सहा महिने तरी सतत सत्य भाषण केलेले असावे. ७- याशिवाय भगवान् शंकरांना प्रसन्न करून घेण्यासाठी आणखी कांही व्रते किंवा आचार कोणी आचरिल्यास अधिक चांगले.

पुढील वर्षाच्या महाशिवरात्रीच्या रात्री ठीक बारा वाजतां ही निवड केली जाईल. त्यासाठी म्हणजे आजपासून एक वर्षाने महाशिवरात्रीच्या रात्री ठीक बारा वाजतां मध्यरात्री महाकाळेश्वरमंदिरांत इच्छुकांनी उपस्थित असणे जरूरीचें आहे. कारण तेथेच निवड केली जाईल. निवड करण्याची पद्धति एक महिना आधीं जाहीर करण्यांत येईल. ”

सर्व जनतेने ही देववाणी ऐकली पण हे निवेदक कोण होते बरे ? कांही जणांना असे वाटले कीं हे निवेदक सतत वीणा घेऊन संचार करणारे कळलावे असावेत. कारण अधून मधून असा तर्कवितर्क करणाऱ्यांना वीणारव ऐकू येत होता म्हणे. कोणाला वाटले कीं हा वीरभद्र असावा. कोणी कांही कोणी काही ज्याला जसें सुचले तसें तो बोलत असे.

दुसऱ्या दिवसापासून जनसमाजात एकदम फरक दिसू लागला. रुद्राक्ष-माळा, भस्मपेट्या, चंद्रकोर, वगैरे जिन्नस मोठ्या प्रमाणांत विकले जाऊं लागले. केशकर्तनालयें बंद पडलीं. ॐ नमः शिवाय मंत्राचा जप सर्वत्र ऐकू येऊं लागला. शंकरांना प्रसन्न करून घेण्यासाठीं सर्वत्र अहमहमिका सुरू झाली. कोणी टप्पुरे रुद्राक्षमणी मुद्दाम निवडून त्याची माळ तयार केली. असें करण्यांत बहुतेक पक्षोपक्षांचे पुढारी आणि शासनमंत्री होते. महामंत्री तर मोठमोठ्यांदा ॐ नमः शिवाय मंत्र जपत होते. पक्षोपपक्षांचे निवडून आलेले सभासद भस्मत्रिपुंडूक विशिष्ट तऱ्हेने रोज लावत होते. आमदार-खासदार डोक्यावर चंद्रकृति असलेले शिरस्त्राण घालू लागले होते. समाजाचे प्रतिष्ठित धुरीण गजचर्म पांघरून भटकू लागले होते. आणि छोटेमोठे मंत्रीही याला अपवाद नव्हते. कोणी कोणी आपआपल्या घराशेजारी छोटी स्मशानभूमीही

तयार केली होती. संसदेतील सभासद या सर्व वस्तूखेरीज त्रिशूळ घेऊन फिरत होते. जन्मभर सतत असत्य बोलणारे सत्य बोलण्याची संवय करीत होते पण ते स्यांना फार जड जात होते. विवाहितांची अट पूर्ण करण्यासाठी नाना तऱ्हेचे प्रयत्न सुरू झाले होते. कोणी हंगामी तात्पुरतीं नवराबायको होऊं लागली. करार असा की जर अधिकार पद मिळालेच तर ते लग्न पक्कें समजावयाचें; न मिळाल्यास पुन्हा इतर ठिकाणी लग्न करण्यास मोकळीकच !

सर्व समाजात असे प्रचंड परिवर्तन पाडून येत होते. पण हा सर्व बाह्य देखावा झाला ! मन मात्र होतें तेथेंच होतें. उलट जास्तच हिणकस !

एका महिन्याच्या आतच समाजजीवनांत इतका विलक्षण फरक होऊन गेला. चैत्रमहिन्यांतील निसर्गशोभा आसमंतात भरून राहिली. आम्रपल्लवांनी ही शोभा द्विगुणित केली आणि कोकिलेच्या आवाजानें सर्वत्र उन्माद भरून राहिला.

रामनवमीच्या दिवशी रामजन्माचा सोहळा पार पडल्यावर बऱ्याच जणांच्या गाठीभेटी झाल्या. त्यावेळचा ठिकठिकाणचा संवाद ऐकण्यासारखा होता. “काय बाळासाहेब, दाढी केव्हांपासून वाढवायला लागलात ?” “अहो, तुम्ही जेव्हांपासून तेव्हांपासूनच !” “अहो रुद्राक्षमाळा बाजारांत मिळतच नाहीत ! नुसता काळाबाजार चालला आहे बुवा !” “अहो, रुद्राक्षमाळा मंत्र्यांच्या खास पाठिराख्यांच्याकडे गुपचुप जात आहेत म्हणून असं झालंय !” “अहो, एका काळीं रुद्राक्षमाळेला कोण विचारीत होतं ! पण आज ती प्रत्येकाला हवी आहे नां ! अहो, तुळशीची माळ नित्य घालणाऱ्यांनीं सुद्धा आपला पक्ष सोडून तूर्त रुद्राक्षपक्ष घेतला आहे. ही निवडणूकयुति आहे बरं.” “आपण सर्वांनीच महाकाळेश्वराला जायचं ठरवलंय ना ! पाहावं काय होतं तें ?” “पण सत्यभाषणाबद्दल काय करायचं !

“त्यात एवढं जड काय आहे ? आजकाल असत्यच सत्यासमान पवित्र झालें आहे. आज सर्वत्र सत्याला असत्य म्हणतात, अन् असत्यालाच सत्य म्हणतात !” अशा प्रकारचे नाना प्रकारचे संवाद नेहमीच ऐकू येऊं लागले होते. “अहो, स्वार्थापुढं पक्षाची काय मातब्बरी ! आयाराम-गयाराम काय कमी आहेत ? त्यांपैकींच आपणालाही झालें पाहिजे ! हे पहा, श्रीविष्णुदेवत फार हिशेबी ! पण महादेव अतिशय

भोळे ! त्यांच्या भोळेपणाचा फायदा आपणाला मिळणार नाही म्हणून कशावरून ? ” इत्यादि इत्यादि !

जसजसे महिने जाऊ लागले तसतसे समाजाचे चित्रच पार पालटून गेले ! अन् उत्सुकता शिगेला पोहोचू लागली ! आपली पात्रता ठसविण्यासाठी जो तो पराकाष्ठा करित होता. घरोघरी सार्वजनिक ठिकाणी ॐ नमः शिवाय मंत्राचा जप ! सरकारी कार्यालयांतून सुद्धा-थेट मंत्र्यापासून संत्र्यापर्यंत-हाच जप ! लौकिक कामकाज नाहीच ! श्रीशंकर भक्तीला उधाण आले होते. भक्तीला भरघोस पीक येत चालले होते. **अगदीं हरितक्रांति !**

अकरा महिने संपले. माघ महिना सुरू झाला. आता निवडणुकीचा दिवस फक्त २५ दिवसांवर राहिला. प्रत्येकाला वाटू लागले होते की आपली निवड होईल यांत शंका नाही ! अन् ज्याला त्याला असेच वाटत असते ! अन् तसे मनोरथ सुरू असतात ! या खेपेस लाँटरी आपणासच लागणार असे प्रत्येकाला वाटत असतंच कीं नाही ! अन तसे मनोरथ ही सुरू असतात. जणु लाँटरी लागलीच असें समजून आपण वाळवंटांत केवढे वाळूचे इमले उभारत असतो ! शेतीवाडी, हवेली, चित्रवाणी, विमानवाहन- सर्व काही मनोरथांच्या कक्षेत ! भगवान् शंकरांच्या महामंडळाचें अध्यक्षपद मिळाल्यास फारच उत्तम.

एके दिवशीं भगवान् शंकर व पार्वती आपल्या कैलास निवासांत असतांना वीणाझंकार करित श्री नारदमुनि अकस्मात् तेथें उपस्थित झाले. देवाधिदेवांना वंदन करून देवर्षी म्हणाले, “ भगवन्, गेल्या वर्षांत आपल्या भक्तांच्या संख्येंत बेसुमार वाढ झाली आहे. मागल्या वर्षीं आपण मानवयोजनेची घोषणा केल्यानंतर हा प्रकार घडून आला. नुकताच मी पृथ्वीतलावर जाऊन आलों. सर्वत्र आपल्या पवित्र नावाचा जयघोष सुरू झालेला आहे. हें दृश्य पाहून खरोखरच मला अत्यंत आनंद झाला. ” पार्वती देवी भगवानांना म्हणतात, “ पण इतके भक्त शिवलोकीं आल्यावर त्यांना जागा कोठून देणार ? ” होय, तेंही खरंच आहे ! पण या पुढें तो प्रश्न फारसा उत्पन्न होणारच नाही. कारण निवडलेले मानवमंडळ भूतलावरच जुळी शिवनगरी निर्माण करतील. पण पार्वती ! अजून त्यांची परीक्षा व्हावयाची आहे. त्या परीक्षेंत किती जण उतरतील आणि किती उत्तीर्ण होतील हें पाहूं ! नारदमुने !

कसोटींतून पार पडल्याची कोणती खूण ठेवावी ? ” “ ठीक आहे, भगवन् , तें मीच ठरवतो आणि या पौर्णिमेला जाहीर करतो. नारायण, नारायण, जय शंकर जय शंकर. ”

माघी पौर्णिमेला पुन्हा असाच गडगडाट झाला आणि देववाणी झाली. “ मानवानो, एका हो एका, महाकालेश्वराच्या आवारांत सर्व इच्छुकांनी जमावयाचें आहे. महाशिवरात्रीच्या रात्री ठीक बारा वाजता ज्यांच्या ज्यांच्या कपाळावर एक एक फुल चिकटून राहिल त्यांची निवड झाली असें समजावें. मंडळाच्या प्रमुखाच्या कपाळावर रक्त कमळ चिकटलेले दिसेल आणि इतर बारा जणांच्या कपाळावर शुभ्र कमळ दिसेल. भगवंतांचे रुद्रगण सर्व व्यवस्था पाहतील. ”

अशी देववाणी ऐकल्यावर ज्याला त्याला असें वाटू लागलें कीं आपल्यावरच पसंतीचें शिकामोर्तब होईल. उदंड जाहली भक्ती !

माघ वद्य चतुर्दशीचा दिवस उगवला. खूप खूप अंतरावरून भक्तांचें जथेच्या जथे महाकालेश्वराकडे येऊन पोहोचले.

बरेच भक्त तें कसोटीचें लक्षण ऐकून आधींच हतबल झाले होते, तरी पण लाखो इच्छुक तेथें जमले होते आणि त्या दिवशीं रात्री बारावाजेपर्यंत सारखे येत होते. सर्वांत मोठी भीति भक्तगणांना वाटत होती ती ही कीं जर भगवंतानी तिसरा डोळा उघडला तर ? खोटेपणा जर उघडकीला आला तर ?

आलेल्या व येत असलेल्या भक्तगणांत सर्वांत मोठ्या संख्येनें राजकारणी पुढारी सर्व पातळ्यांवरचे मंत्री आणि सर्व लहान थोर परिषदांचे सभापति येत होते. कारण त्यांच्याजवळ बेमालुम सोंग घेण्याचें मोठें कसब घर करून राहिलें होते. त्यांना ओळखण्याची मोठी खूण म्हणजे त्यांच्या शरीराचा दांडगा आणि बेडौल आकार आणि मस्तकावर धरलेली चंद्रकला होय.

त्रिशूल घेऊन जाण्यास रुद्रगणांनी मज्जाव केला होता हें ठीकच होतें. कारण कदाचित् तेथेंच अहिंसक वृत्तीचा हिंसक लढा सुरू झाला असता ! पण सर्वांना शंकरांच्या तृतीय नेत्राची भीति मनोमन वाटत होतीच. असो.

महाकाळेश्वरमंदिरास घेऊन जाणारे बारा मार्ग होते. ते सर्व माणसांनीं फुलून गेले होते. माघ वद्य चतुर्दशीची रात्र सुरू झाली. अनेक लोक मोठ्या झडपेनें व वेगानें मंदिराकडे येत होते.

मध्यरात्र होण्यास एक घटकेचा अवधि राहिला होता. मंदिराच्या समोर फार मोठे आवार होते. चार पांच लाख माणसें तरी सहज वसू शकतील एवढे सात आठ लाख तरी उभे राहू शकतील एवढें मोठें तें होतें. जशी समुद्राला भरती येते तसे लोक सारखे वाढतच होते.

रात्रीं बारा वाजण्याच्या सुमारास एक विलक्षण प्रकार बारा मार्गांवर एकाच वेळी घडून आला. रस्त्याजवळच वाहात असलेल्या नाल्यांत चिखल फार होता. येतां येतां एक म्हातारा यात्रेकरू-इच्छुक नव्हे- बैलावर बसून देवदर्शनासाठीं येत होता. तो बैल चिखलांत अडकला होता. म्हातारा त्या बैलावर बसलेला. धड त्याला खाली उतरतां येईना अन् वर बसून बैलालाही चालवतां येईना, तो वृद्ध मोठ्या काकुळतीला येऊन झपाट्यानें मंदिराकडे निघून जाणाऱ्या मस्तकीं अर्धचंद्र धरलेल्या माणसांना विनवीत होता. त्यांची मदत त्याला हवी होती. पण लक्ष कोण देतो ? जो तो बारा वाजण्याच्या वेळेस हजर राहण्यासाठीं मंदिराकडे धांवत होता. तो म्हातारा म्हणतो, “बाबांनो ! जरा मला मदत करा. नाहीतर आतां माझा व या माझ्या प्रिय बैलाचा येथेंच अंत होणार. कृपा करून मला रस्त्यावर घेऊन चला. ”

अर्धचंद्रवाले मोठ्या तुच्छतेनें त्याच्याकडे पाहात पाहात पुढें जात होते. उदंड भक्त जाहले !! आणि हा प्रकार बाराही मार्गांवर दिसून येत होता.

रात्रीचे बारा वाजले ! त्या सुमारास मंदिराच्या आवारांत सर्वत्र एकदम काळोख झाला. इकडे बारा वृद्ध शिवभक्त चिखलांत रुतलेल्या नंदीला बाहेर काढण्यासाठीं तेथेंच उभे राहिले. त्यांनीं त्या नंदीला चिखलांतून बाहेर काढून त्या वृद्ध यात्रेकरूला वर बसविले आणि ते बारा जण झटकन् मंदिराकडे निघून गेले.

थोड्याच वेळांत पुन्हा लख्ख प्रकाश पडला. मंदिरांतील घंटा मंजुळपणें किणकिणूं लागल्या आणि हळूहळू शांत झाल्या. बारा फुलें मात्र ज्या बारा वृद्ध भक्तांनी नंदीची सोडवणूक केली होती त्यांच्या कपाळाला चिकटलेलीं सर्वांनीं पाहिलीं ! पण ते शिवभक्त इच्छुक नव्हते. शिवदर्शन करून परत त्याच पावलीं ते निघून गेले, पण त्यांना वाटेंत तो नंदी आणि वरचा वृद्ध यात्रिक मात्र दिसला नाहीं ! त्या ऐवजीं त्यांना शंकरदर्शन मात्र झालें !

स मा त

योगमहर्षि के. क. प्रधान यांची ग्रंथसंपदा

सध्यांच्या धकाधकीच्या जीवनांत सुख, समाधान व शांती मिळविणें कठीण झालें आहे, पुढील ग्रंथांच्या वाचनानें आपणास त्यांचा लाभ होईल.

साक्षात्कार (अध्यात्मिक कादंबरी) किं. ५ रु. सद्गुरूच्या शोधार्थ किं. २ रु., अमृतकलश किं. २ रु. जाँय (इंग्रजी) किं. २ रु., शॉवर्स ऑफ डिलार्ईट किं. ३ रु., समाधी (इंग्रजी) किं. ३ रु.

पुस्तकें कुठें मिळतील ? : (१) बळवंत बुक डेपो, गिरगांव पोर्तुगीज चर्चसमोर, मुम्बई नं. ४ (२) श्रीमती लीला के. प्रधान, १४७ राजाराम भुवन, शिवाजी पार्क रोड नं. ५ माहीम, मुम्बई नं. १२

ॐ तत्सत्

गीतेचें सारभूत मार्गदर्शन

(लेखांक ६ वा)

लेखक : डॉ. रा. य. परांजपे, रत्नागिरी

श्लोक-मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोसि मे ॥ अ. १८ श्लो. ६५

वरील श्लोकाचा अर्थ ज्ञानेश्वरीच्या आधारे पहात पहात आपण आतां
आत्मज्ञानें चोखडीं । संत जे माझीं रूपडीं ।

तेथ दृष्टी पडो आवडी । कामिनी जैसी ॥

या ओंवीपर्यंत आलों आहो. संतांवर अत्यंत प्रेम करणें हें भगवद्भजन
कसें होऊ शकेल, अशी शंका कांही विलक्षण विद्वान घेतील. त्याचप्रमाणें
व्यापकत्वानें सर्वत्र भगवद्भाव धरून भजन करावयाचें म्हणजे मग संतांवर प्रेम
करणें कसें योग्य ठरेल, तसें प्रेम करणें म्हणजे पुन्हा भेदबुद्धि निर्माण होते
आणि समत्वाच्या भजनावर बोळा फिरविल्याप्रमाणें होते त्याची वाट काय ?
इत्यादि शंका येथें उत्पन्न होतात. वरील ओंवीचा अर्थ नीट लक्षांत येण्याच्या
दृष्टीनें इतक्या मुद्यांचा परामर्श घेणें आवश्यक आहे.

संतांना देव 'माझीं रूपडीं' म्हणत आहेत. परंतु संत कोण ? याची
व्याख्याहि लगेच केली आहे. बुवाबाजी करणारे, भगवीं वस्त्रें परिधान करून
संत म्हणून मिरवणारे लोक रगड मिळतील. अशा वेषधारी संतांची तुकोबादि
संतांनीं चांगलीच हजेरी घेतली आहे. तुकोबा म्हणतात- ' तोंवरी
संताचिया गोष्टी । तुक्यासवें गांठी पडली नाहीं ॥ भोंदू संतांची परीक्षा
खरे संतच करू शकतात. कांहींतर आपण देवाचे अवतार म्हणवून घेतात
आणि कांहीं चमत्कार दिसून आले कीं लोकही त्यांना प्रत्यक्ष देवाचे अवतार

म्हणून त्यांचे भजनीं लागतात. खरे संत तेच कीं जे आत्मज्ञानी असून भगवद्भजनांत रंगलेले आहेत. अशा संतांनाच भगवान येथें माझीं रूपडीं म्हणत आहेत. असे संतमात्र स्वतःला भगवंताचें रूपडें न मानतां भगवंताचे भक्त म्हणविण्यांत भूषण मानीत असतात.

भगवंतांनी संताना आत्मज्ञानी म्हटलें आहे. आत्मज्ञानी म्हणण्यांत येथें भगवंतांना हेंच सूचित करावयाचें आहे कीं जे आत्मज्ञानी आहेत त्यांनीच मला पूर्णपणें जाणलें आहे. असे संत हे माझ्या इतकेच श्रेष्ठ आहेत. किंबहुना ते जीवांना माझ्यापेक्षांहि अधिक जवळचे लाभदायक आहेत.

आतां आत्मज्ञान म्हणजेच भगवंताचें ज्ञान कसें ? अशी एक शंका येणें शक्य आहे. कारण आपण आत्मा आणि परमात्मा असे शब्द वापरून यांत भेद निर्माण केला आहे. याचा वास्तविक विचार केला तर यांत भेद नसून एकाचीच तीं दोन नांवें आहेत असें स्पष्ट होईल. ' भगवान ज्ञानीया तो आत्मा माझा ' असें म्हणतात. उलट ज्ञानी आपला आत्मा हाच परमात्मा मानतात. इतकें यांत ऐक्य आहे. आतां नावाचा भेद होण्याचें कारण अज्ञानी जीवांची दृष्टी हें आहे. आपण वस्तुतः परमात्मरूपच असतांना अज्ञानी जीव आपण देह किंवा फार तर जीव आहों असें मानतात. आणि आपल्याहून निराळा मानल्यामुळें त्याचा आत्माच त्याला पर झाला व त्याला तो परमात्मा म्हणू लागला.

' आत्मविद् आत्मैव भवति ' किंवा ' ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति ' या वचनांप्रमाणें भगवंताला जाणणारा भगवद्रूपच होतो, म्हणून, समर्थानीं संतांची व्याख्या: ' जो जाणेल भगवंत । त्या नांव बोलिजे संत ॥ ' अशीच केली आहे आणि भगवंताची भक्ति ही भगवंताला जाणूनच करावयाची असते. भगवंत हा आपला आत्माच आहे हे जाणूनच ज्ञानोबांनीं ज्ञानेश्वरीच्या पहिल्याच ओवीत आत्म्यालाच वंदन केले आहे. त्यालाच त्यांनी गणेश म्हणून संबोधन गणेश-वंदनाची पारंपरिक प्रथाही रक्षण केली आहे.

ॐ नमोजी आद्या । वेदप्रतिपाद्या ॥

• जय जय स्वसंवेद्या । आत्मरूपा ॥

म्हणून ज्ञानोबांसारखे आत्मज्ञ संत हे भगवंताना अत्यंत प्रिय असून त्यांच्यावर जीवांनीं अत्यंत प्रीती करावी असें भगवान म्हणाले आहेत. हे प्रेम कसे उत्कट असावे या साठी कामुक व्यक्तीच्या प्रेमाचा उल्लेख केला आहे. कामुक

व्यक्ति कामिनीवर जशी प्रेमाची दृष्टी ठेवतो त्याप्रमाणे संतांवर प्रेमाची दृष्टी असावी असे ज्ञानोबांनीं वर्णन केले आहे. भगवंतांनीं ' मद्भक्तो भव ' म्हटलें आहे यांत संतांवरील भक्ति ही प्राधान्येंकरून येते. कारण संतांच्या संगतीनेच भगवद्भक्ति प्राप्त होत असते. अर्जुन, गोपी इत्यादी कांहीं भक्तांना भगवान हाच देव आणि भगवान हीच सत्संगती होती. परंतु इतरांना साक्षात सगुण परमात्मा भेटणे शक्य नसते अशा वेळीं संत हेच साक्षात भगवान समजून त्यांची भक्ति करावयाची असते. येथें समजून या शब्दाचा अर्थ मानून किंवा कल्पना करून असा करावयाचा नसून हे कसे आहे हे नीट जाणून घेऊन असा करावयाचा आहे, आणि हे संतमुखाने जर नीट प्रकारें जाणून घेतले तर संतांवरील प्रेम हें भगवंतांवरील प्रेमापेक्षांहि अधिक मोलाचें आहे हें समजून येतें. अशा भक्तीचें उत्तम उदाहरण म्हणजे तुकोबांचे शिष्य निळोबा यांचे देतां येईल.

निळोबा तुकाराम हे महाराजांच्या चौदा टाळकऱ्यांपैकी होते. तुकारामांवर त्यांची निस्सीम भक्ति होती. निळोबा तुकोबांना एकांतांत म्हणाले " महाराज, मजवर अनुग्रह करावा ' तेव्हां ' अनुग्रह केल्यावांचून मी निजधामाला जाणार नाही ' असें महाराजांनी वचन दिले. परंतु निळोबा हे आपले गांवी पिंपळनेरास असतांनाच तुकोबा सदेह वैकुंठास गेले. पुढें निळोबा देहूस आले त्यावेळीं तुकोबांनीं प्रयाण केल्याचें त्यांना समजावले. त्यांना अतिशय दुःख झालें. त्यांना कांही तुकोबांनी वचनभंग केल्याबद्दल राग आला नाही. तुकोबा गेले ते गेलेच. अशी त्यांच्या विषयीं त्यांची कोती दृष्टी नव्हती आणि त्यांनी असा निश्चय केला कीं महाराज प्रत्यक्ष येऊन भेट देऊन अनुग्रह करतील तरच अन्नपाणी ग्रहण करीन ! याप्रमाणे तुकोबांच्या दर्शनाचा ध्यास घेऊन इन्द्रायणीच्या तीरीं निळोबा ४२ दिवस पडून होते. त्यांचा दृढ निश्चय पाहण्याकरितां प्रत्यक्ष पांडुरंग पुढें येऊन उभे राहिले. निळोबा म्हणाले " निळोबा, अरे बेचाळीस दिवस झाले अजून तुकोबा तुला भेटत नाहीत हे पाहून मला तुझी दया आली व मीच तुझ्यापुढें येऊन उभा आहे पहा ! डोळे उघड " यावर निळोबा काय म्हणाले....

येथें तुजलागीं बोलाविले कोणी ।

प्रार्थिल्यावांचूनि आलासी कां ॥ १ ॥

प्रल्हादा कैवारी दैत्यासी दंडाया ।
 स्तंभी देवराया प्रगटोनी ॥ २ ॥
 तैशापरी मजला नाहीं वा संकट ।
 तरी कां फुकट श्रम केला ॥ ३ ॥
 निळा म्हणे आम्ही नोळखूंचि देवा ।
 तुक्याचा धांवा करीतसों ॥ ४ ॥

केवढी निःसीम निष्ठा ही !! तुकोबांनी “ देव सारावे परते । संत पूजावे आरते ” ॥ असें म्हटले आहे. ही संतभक्ति निळोबांच्या अंगांत कशी रोमरोमांत भिनली होती याचें हें उत्तम उदाहरण आहे. पहा ! अत्यक्ष पांडुरंगानें दर्शन दिले तेहि या महापुरुषास नको आहे. संतांची भक्ती देवाच्या प्राप्तीकरतांच अशी जर त्यांची संतावरील भक्ति असती तर संतांच्या मध्यस्थीवाचून आयतेच काम झाले म्हणून त्यांना आनंदच झाला असता. परंतु परमेश्वरप्राप्तीचे साधन म्हणून संतावर प्रेम करणारे ते साधक नव्हते. ते प्रेमाचे पुजारी होते. “गुरुः साक्षात् परब्रह्म” म्हणणारे ते होते. गुरु हेच परब्रह्म; ‘तुका म्हणे कैसे आंधळे हे जन । गेले विसरोन खऱ्या देवा ॥’ या वचनाप्रमाणे खरा देव सद्गुरूच अशी त्यांची दृढ धारणा होती. म्हणून निळोबा उलट देवालाच विचारतात “मजवर कांही प्रल्हादासारखे संकट आले असे समजून येथे आलास ? तर तसे कांही संकट माझ्यावर नाही. आपण विनाकारण येथपर्यंत येण्याचे श्रम घेतलेत. तूं देव असशील पण मी देव बीव कांही ओळखीत नाही. मी तुक्याचा धावा करतो आहे ! केवढी विलक्षण निष्ठा ही ! शेवटी तुकोबांनी प्रगट होऊन निळोबांवर अनुग्रह केला. संतांचे महत्त्व हे असे आहे.

निळोबा हे तुकोबांचे चेले आहेत. तुकोबा विठ्ठलाचे भक्त तसेच हेही. परंतु तुकोबांची विठ्ठलभक्ति ज्याप्रमाणे संतांचे भक्तींत अंतर्भूत होते त्याचप्रमाणे निळोबांची भक्ती देखील संतभक्तींत सामावलेली आहे. सर्वाभूतीं भगवद्भाव मान्य असूनहि तुकोबा संतानींच अधिक महत्त्व कसे देतात हे कांही त्यांच्याच अभंगांच्या उताऱ्यांवरून पहाण्यासारखे आहे.

ते माझे सोयरे सज्जन सांगाती ।
 पाय आठविती विठाबाचे ॥ १ ॥
 येरां मान विधी पाळणापुरते ।
 देवाची ती भूते म्हणोनीयां ॥ २ ॥

अखंड जया तुझी प्रीती । मज दे त्याची संगती ॥
 मग मी कमळापती । तुज वाणी कांटाळा ॥ १ ॥
 पडोनी राहीन तये ठायीं । उगाची संतांचिये पार्यीं ।
 न मागे न घे कांही । तुझी आण विठोबा ॥ २ ॥

वरील दोन अवतरणावरून तुकोबांचे देवापेक्षाहि संतावरील प्रेमच विशेषत्वाने दिसून येते. तुकोबांचे संतपर अभंग असेच अती व उत्कट भक्तीने नटलेले आहेत आणि भगवानहि संतावरील अतीव आदरयुक्त प्रेमानेच म्हणत आहेत की 'आत्मज्ञाने चोखडी । संत जे माझी रूपडी ॥'

येथच एका महत्त्वाच्या मुद्याचा विचार करणे आवश्यक वाटते. भगवान् ज्ञान्यांचीं लक्षणे सांगतांना सर्वत्र समदर्शन हे प्रमुख लक्षण सांगतात. सर्वत्र समदर्शनांत संतांना विशेष स्थान देणे कसे योग्य ठरावे. भक्तियोगाचें वर्णन ज्ञानोबांनीं एकाच ओवींत केले आहे व त्याचाहि भावार्थ असाच आहे. प्रथम ज्ञान्याचें वर्णन पाहू—

'हैं असो संतापु कैसा । चंद्र न स्मरे जैसा ॥
 भूर्ती भेदू नेणती तैसा । ज्ञानिये ते ॥ अ. ५ ओ. ९२

अर्थ—चंद्राला ज्याप्रमाणें तप्तपणाची कधीं आठवणहि होत नाही त्याप्रमाणें ज्ञानी 'भूतमात्रांत भेद कसा तो जाणतच नाहीत.' हाच भाव गीतेंतील पुढील श्लोकांत आला आहे.

'विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

शुनि चैव श्वपाके च पंडिताः समदर्शिनः ॥ अ. १८ श्लोक ५

दहाव्या अध्यायामध्ये भगवंतांनी अर्जुनाला विभूतियोग सांगितला आहे. अर्थात तेथे कमीजास्तपणाचा भेद करूनच विभूति सांगितल्या आहेत. अर्थात भेददृष्टीनेच अर्जुनाचा प्रश्न असल्याने त्याचें उत्तर भगवंतांनी भेददृष्टीनेच दिले आहे. परंतु ही भेददृष्टी योग्य नव्हे असें बजावले आहे. याविषयी पुढील महत्त्वाच्या ओव्या पहाण्यासारख्या आहेत.

म्हणोनि साने थोर न म्हणावे । उच्चनीच भाव सांडावे ॥

एक मीचि ऐसें मानावे । वस्तुजातात ॥

आणि सामान्य विशेष । हें जाणणें येथ महादोष ॥

कां जे मीचि एक अशेष । विश्व हें म्हणोनि ॥

तरी आतां साधारण आणि चांगु । ऐसा कैसोनि पां कल्पावा विभागु ॥

वायां आपुलीये मती वंगु । भेदाचा लावावा ॥

दहाव्या अध्यायांतील वरील महत्त्वाच्या ओव्यांचा भावार्थ सर्वत्र भगवंतांनी म्हटले आहे कीं "अर्जुना, तुझी योग्यता नाही म्हणून मी तुला

भेदाच्या वहाणीनें अभेदाची कहाणी सांगितली आहे. परंतु तुला ती भेदानें वर्णिलेली कहाणी अंतःकरणांत अभेदानें मानवली ना ? यावर अर्जुनानें मोठें खुबीनें उत्तर दिलें आहे. ” अर्जुन म्हणतो देवा ! भेद एक असावा आणि आम्ही तो सांडावा असें मुळांत आहे काय ? अर्जुनाच्या या प्रतिप्रश्नाने बोधाचें खरे स्वरूप लक्षांत घेण्यासारखें आहे. साखरेचे नाना आकाराचे चित्रविचित्र प्रकार केले म्हणजे त्यांत आकाराचा भेद दिसून येतो. परंतु साखर या दृष्टीने पाहिलें तर या भेदांतही अभेदच स्पष्ट असतो. त्याप्रमाणेच भगवंतांनीं केलेले भेदाचे वर्णन अभेद भावानेच परिपूर्ण भरलेले आहे. असाच बोध अर्जुनाला प्राप्त झाला.

अभेद भजनाचें ज्ञानदृष्टीनें एवढें अतीव महत्त्व वर्णन केलेले असले तरी या ज्ञानदृष्टीला पचवून किंवा जिरवून एक अतीव प्रेमदृष्टी नांदत असते आणि ती प्रेमदृष्टीच जीवाचें आत्यंतिक कल्याण करणारी आहे. संतांचे महत्त्व या आत्यंतिक प्रेमदृष्टीनेंच महत्त्वाचें ठरलेले आहे.

भूर्ती भगवंत म्हणोनि भेटतो या जना ।

नाहीं हे भावना नरनारी ॥

असें म्हणणारे तुकोबाच—

तुका म्हणे तैसे संत आणि जन ।

दोहीसी समान भजों नये ॥

असे म्हणत आहेत. यांतील रहस्य हेच आहे. संत हे आत्मज्ञानी आहेत. त्यांच्या कृपेनेंच अभेददृष्टी प्राप्त होते. परंतु अशा संतांकडे पहाण्याचा आपला दृष्टिकोन 'संत आणि जन' या दोहोंनाही सारखा मानण्याचा असतां कामा नये. परंतु अज्ञानी व सामान्य माणसाच्या दृष्टीनेच हा भेद नसून ज्ञानामुळें सर्वत्र समदर्शन लाभलेल्या संतांचाही हाच दृष्टिकोन असतो आणि हीच ज्ञानोत्तर भक्तीची महती आहे. म्हणून 'मन्मना भव' या श्लोकांत व्यापक भजनानंतर लगेच—

आत्मज्ञानें चोखडीं । संत जे माझीं रूपडीं ॥

तेथ दृष्टी पडो आवडी । कामिनी जैशी ॥

असे फार मोठे प्रेमाचें स्थान भगवंतांनी दाखवून दिलें आहे. याच प्रेमभक्तीचा उपभोग घेण्याच्या विविध अंगांचा विचार या पुढील ओव्यांतून ज्ञानोबांनीं वर्णिला आहे.

पुढील लेखात याच संदर्भात पुढील ओव्यांचा विचार करण्यांत येईल:

गोवर्धनपीठाचे शंकराचार्य माननीय त्र्यंबक भास्करशास्त्री खरे

लेखक:— श्री. आप्पाराव

श्रीशंकराचार्य

श्री. योगेश्वरानंदतीर्थ

शंकराचार्यांच्या गादीवर आरूढ होऊन ती गादी सर्वार्थाने शोभविणें ही साधी गोष्ट नाही. त्यासाठी तशीच योग्यता अंगी असावी लागते. असामान्य व्यक्तीच्याच वाढ्यास तो मान यावयाचा; परंतु जेव्हां एखाद्या सामान्य कोटीतील माणूस आपल्या पुरुषार्थाच्या बळावर त्या असामान्य कोटीपर्यंत पोहोचतो तेव्हां त्याबद्दल कोणालाही आश्चर्य, आदर व कौतुक वाटल्याशिवाय रहात नाही.

श्री. त्र्यंबक भास्कर खरे हे

रत्नागिरी जिल्ह्यांतील गुहागरगावी १८६८ सालीं एका गरीब परंतु आचारसंपन्न घराण्यांत जन्मलेले बालक. कालांतराने योगेश्वरानंदतीर्थ या नावाने ओरिसांतील गोवर्धन पीठाचे श्रीशंकराचार्य म्हणून भारतभर सुविख्यात होते. ही घटना आश्चर्यकारक असली तरी त्या थोर व माननीय पदापर्यंत पोहोचण्यासाठी त्यांना किती खडतर प्रवास करावा लागला व एकेक पायरी चढत असतां 'थेंबें थेंबें तळें सांचे' या न्यायाने त्यांनी ज्ञानाचे कण कसे जमविले हा त्यांचा जीवनेतिहास मनोरंजक, इतरांस मार्गदर्शक, तसाच स्फूर्तिदायक होऊन रहाणारा आहे.

त्यांची पुण्यतिथी साजरी करण्याचा समय नजीक येत असल्यामुळे त्यांच्या जीवनांतील कांहीं ठळक प्रसंगांचा परिचय येथे करून देण्यांत येत आहे.

ज्या खरे घराण्यांत त्र्यंबकचा जन्म झाला त्या घराण्याचा शिवरायांपासूनचा म्हणजे गेल्या सुमारे तीनशें वर्षांचा इतिहास उपलब्ध आहे. त्या घराण्यांत अनेक वैदिक, पंडित व शास्त्री होऊन गेले. त्या घराण्यांत पूजा अर्चा होमहवन, संध्यादि धार्मिक कृत्ये व व्रतवैकल्ये परंपरेनें न चुकतां चालत आलेलीं. अशा संस्कारांत त्र्यंबकची वाढ बाळपणापासून झाली. धार्मिक विधी, देवतार्चन, धार्मिक ग्रन्थांचें पाठांतर हे नित्यनेमानें चालावयाचें. ही ब्रैठक नवीन घालायची नव्हती. येथें ओढून ताणून चंद्रबळ आणायचें नव्हते. हें सारें रक्तांत भिनून गेलें होतें. तो जेवगाखाण्याप्रमाणें रोजच्या आवश्यक कार्यक्रम होता. हे बालपणांतील संस्कारच माणसाला बरा किंवा बाईट बनवीत असतात. अशा संस्कारांत त्र्यंबकची वाढ होत होती. वयोमानाबरोबर त्या संस्कारांची खच्ची न होतां त्यांची उत्तरोत्तर प्रगती होत चालली होती.

बालपणापासून अंतःकरणांत श्रद्धेचें बीजारोपण झालें होतें. या जगाचें नियंत्रण करणारी कोणीतरी एक आदिशक्ति आहे व त्या शक्तीला आपण सामोरें जायचें आहे, ती शक्ति आत्मसात् करायची आहे, कितीही खटाटोप करावें लागलें व तो मार्ग कितीही खडतर असला तरी तेथपर्यंत आपणाला पोहोचावयाचें आहे याची खूणगांठ त्र्यंबकनें बालपणापासून बांधून ठेवली. त्यामुळे कोणत्याही परिस्थितींत किंवा व्यवसायांत गुंतून रहावें लागलें तरी जीवनाची गुंतागुंत सोडवून त्या पुण्यपावन परम तत्त्वाशीं एकरूप होण्याच्या ध्यासाचा विसर त्याला कधींही पडूं शकला नाहीं.

ज्याच्याशीं जवळिकेचें नातें जोडायचें आहे तें जोडण्यासाठीं जीव कितीही आतुर झालेला असला तरी ती सहजसाध्य गोष्ट नाहीं. त्यासाठीं आपण साधनेची कांस घट्ट धरली पाहिजे, ती कधींही ढिली होऊं देता कामा नये. याची जाणीव त्र्यंबकच्या अंतःकरणांत सतत जागी होती.

कौटुंबिक जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठीं शिक्षकाचा पेशा पत्करला, ऑडिटरचा व्यवसाय चालविला तरी मन त्यांत पूर्णपणें रंगलें नाहीं. मनाचा ओढा होता अध्यात्माकडे, वाढ्यास आलेलें किंवा स्वीकारलेलें

कर्तव्य, इमानेंइतबारें व सारें अंतःकरण ओतून कौशल्यपूर्वक पार पाडावयाचें परंतु आपला जन्म पैसे मिळवून कुटुंबपोषण करणे किंवा लौकिक संपादन करणे एवढ्यासाठीच नाही. या जगांत जन्मास आलेलीं सर्वसाधारण माणसें हेंच करतात व समाधान मानतात. परंतु हें काही आपल्या समाधानाचें स्थान नव्हे, तें याहून फार वेगळें आहे, तें मानवाला अस्थिरपणातून स्थिरपणाकडे नेणारें तें 'तमसो मा ज्योतिर्गमय' याकडे व असत्यापासून सत्याकडे घेऊन जाणारे स्थान आपणास प्राप्त करून घ्यावयाचें आहे याचे स्मरण त्र्यंबकच्या अंतःकरणांत सतत जागते नि पेटते होतें.

त्र्यंबकला कर्मठ विचारांचा व आचारांचा वारसा वाडवडिलांकडून मिळाला. आपले रोजगारधंदे करावयाचे परंतु ते नित्यनैमित्तिक धार्मिक कृत्ये संभाळून ! आजकाल आचारसंपन्नतेला परिस्थितीमुळे म्हणा वा कोणत्याही कारणामुळे म्हणा, गौण स्थान प्राप्त झालें आहे किंवा त्या गोष्टी आतां इतिहासजमा झालेल्या आहेत. ८०।९० वर्षांपूर्वीची परिस्थिति मात्र साफ वेगळी होती. ज्या संस्कारांत व वातावरणांत त्र्यंबकचें बालपण गेलें त्यांच्याशी त्याची कधीही फारकत होऊ शकली नाही. त्याचें मौजी-बंधन आठव्या वर्षी व विवाह सोळाव्या वर्षी झाला. त्या वयांत त्याच्या धार्मिक प्रवृत्तीच्या कर्मठ वडिलांनी त्याला मुकुंदराजांचा विवेकसिंधु, भागवत वगैरे ग्रंथ समजावून दिले. अशारीतीने त्याला धार्मिक ग्रंथ-वाचनाची गोडी लाविली. आजच्या काळांतील आमची मुले कोणत्या प्रकारची पुस्तके वाचतात व त्यामुळे त्यांच्या मनावर कोणत्या प्रकारचे संस्कार घडतात याचे स्पष्टीकरण करणें जरूर आहे असे वाटत नाही.

त्र्यंबकचे वडील भिवंडी येथें वकिलीचा व्यवसाय चालवीत होते. धार्मिक त्याचप्रमाणे तत्कालीन राजकीय चळवळींतही यथाशक्ति भाग घेत असत. गावांत त्यांनी मानमान्यता मिळविली होती.

एकदां भिवंडीत शृंगेरी मठाच्या श्रीशंकराचार्यांचें शुभागमन झालें. त्यांची व्यवस्था ठेवण्याची जबाबदारी ओघानेच भास्कररावांवर (त्र्यंबकच्या वडीलांवर) येऊन पडली. त्यामुळे सहाजिकच त्र्यंबकला श्रीशंकराचार्यांचा सहवास बालवयांत लाभला. त्यांच्या आसनाजवळ बसून त्र्यंबक त्यांच्याशी वार्तालाप करीत असतां वडिलांनी तें दृश्य पाहिलें. श्रीशंकराचार्यांपासून चार पावले दूर

रहायचें व दुरूनच अदबीने बोलायचें असते ! त्र्यंबकला त्या गोष्टीची जाणीव नव्हती. वडील त्याला ओरडले व म्हणाले, “ वेडा कुठचा ! त्यांच्या आसनाजवळ बसायचे का ? नीघ तेथून ! ”

तो ताडकन् उठून उभा राहिला. परंतु श्रीशंकराचार्य त्याला म्हणाले, “ अरे बाळ, नको उठू. येथेंच बैस. कांही वर्षांनी तुला शंकराचार्यांचे पद प्राप्त होणार आहे. ! ”

त्यावेळीं त्या उदारांचे कोणाला काय वाटणार ? परंतु ते उदार अर्थपूर्ण होते. ती भविष्यवाणी होती. पुढें कालांतरानें त्र्यंबक द्वारका व गोवर्धन पीठाच्या शंकराचार्य पदावर आरूढ होणार त्याचे तें प्रसादचिन्ह होतें !

त्र्यंबकला मातृवियोग बालपणांतच झाला होता आणि वयाच्या सतराव्या वर्षी त्याच्यावर पितृवियोगाची आपत्ती ओढवली ! कांहीं काळ शिक्षणात खंड पडला; परंतु शिक्षणसंपन्न होण्याची आकांक्षा बलवत्तर होती. घरची स्थिति त्या आकांक्षेला पोषक नव्हती. घरांतील वडीलधाऱ्या माणसांची परवानगी मिळवून त्र्यंबकने पुणें गाठलें व तेथे ओळखीच्या माणसांकडे राहून व मधुकरीचा मार्ग स्वीकारून त्यानें भावेस्कूलमधून मॅट्रिक पास होईपर्यंतची मजल गाठली !

एकांगी शिक्षण काय कामाचें ? माणूस कसा चतुरस्र असला पाहिजे. धार्मिक ग्रंथांचें वाचन अविरत चालू होते. संस्कृत भाषेवर त्या वयांतही त्यांनी कोणीही हेवा करावा असे प्रभुत्व संपादन केले होते. आणि त्याचबरोबर चित्रकला व संगीतकला यांचेंही अध्ययन चालविले होते. सभा-संमेलनांत पुढारीपणाने भाग घेणे वक्तृत्व गाजविण्याची संधी गमावणे, हे उपक्रम सतत चालू होते.

हे सर्व व्याप समर्थपणे सांभाळीत असतां दुसऱ्या एका आवडत्या छंदाने या विद्यार्थिदशेतही त्यांना पछाडले होते. कोणता तो छंद ? गावांत कोणी साधुसंत वा योगी आल्याचे समजताच त्याची भेट घ्यायची व त्याच्याकडून जे कांहीं शिकण्यासारखे असेल ते कितीही कष्ट घ्यावे लागले तरी आत्मसात् करावयाचें.

या अफाट जगांत शिकण्यासारखें पुष्कळ आहे. आणि तें आपणास शिकायचें आहे. शिकण्याची इच्छा पाहिजे. या जगांत आपल्यापेक्षां थोर

माणसें असंख्य आहेत. त्यांच्यापुढे वाकून, नम्र होऊन जो ज्ञानसंचय करतां येईल तो करायचा. त्याबाबतींत थोडासुद्धां आळस करावयाचा नाही ही होती त्र्यंबकरावांची वृत्ति.

त्यामुळे काय ज्ञालें ? त्र्यंबकराव अनेक योग्यांच्या व साधुसंतांच्या सहवासांत आले. अध्यात्ममार्गाची वाटचाल करीत असता मधून मधून योग्य वाटाड्याची भेट होणें व त्याचे आशीर्वादच नव्हे तर जरूर तें मार्गदर्शनही प्राप्त होणें, हा पूर्वपुण्याईचा भाग आहे, तो पुण्यांश त्यांच्या गाठीशी होता. त्याशिवाय त्यांच्या यानंतरच्या आयुष्यांत ज्या घटना घडत गेल्या त्या घडून आल्या नसत्या.

जो जो कोणी अध्यात्ममार्गी भेटेल किंवा त्याची चाहूल लागेल त्याची भेट हरप्रयत्नांनी घ्यावयाची, व त्याच्याकडून ज्ञानाची जी कांहीं शिदोरी मिळेल ती जमा करायची हा त्यांचा उपक्रम जीवनभर चालू होता.

शोधलें म्हणजे सांपडतें इच्छा असली म्हणजे आपोआप मार्ग सांपडतो. त्र्यंबकराव नेहमी सत्पुरुषांच्या शोधांत असत. त्यांच्या सहवासाला व मार्गदर्शनाला भुकेलेले असत. त्यामुळे संत माधवनाथ महाराज, गुलाबराव महाराज, आपदेव महाराज, संत दासगणू महाराज, श्री गोंदवलेकर महाराज, श्रीरमण महर्षी, योगी अरविंद, भाऊ महाराज उमरीकर यांच्या सारख्या अनेक सत्पुरुषांचें सान्निध्य, मार्गदर्शन व आशीर्वाद त्यांना लाभले. त्यामुळे आधींच तेजस्वी असलेल्या जीवनाला चांगला उजाळा देऊन तें अधिक तेजःपुंज बनवितां आलें.

त्र्यंबकरावांच्या जीवनाला ही एकच बाजू नव्हती, त्यांच्या जीवनरथाचे हें एक चाक ज्ञालें तर दुसरें चाक होतें संसाराकडे झुकणारें. ते संसारी होते. ते आपल्या कुटुंबाचा आधार होते. त्यासाठीं त्यांना व्यवसाय किंवा रोजगार करणे प्राप्त होते. त्याकडे त्यांनी कधीही दुर्लक्ष केले नाही.

परमार्थाकडे ओढ असली म्हणून काय ज्ञालें ? नेटका संसार केल्याशिवाय नीटनेटका परमार्थ करतां येणार नाही, हे गुरुस्थानी असलेले समर्थ रामदास यांनी परोपरीने सांगितले आहे. विद्यार्थिदशेपासून ओढ होती समर्थांच्या दासबोधाची व समर्थ वाङ्मयाची. त्यांचे पाठांतर रोज चालायचे. पुण्यात असता त्यांना सहवास घडला तो रामदासीपंथी

सन्मित्रांचा. समर्थांच्या जीवनकार्याचा त्यांच्या मनावर वज्रलेप परिणाम झालेला होता. त्यांचे सुविचार त्यांनी पचविले होते आणि तो परिपाक इतरेजनास उपलब्ध करून द्यावा या सद्देतूने रामदासांच्या जीवनकार्यावर त्यांनी एक ग्रंथ लिहायला घेतला व त्याचा बराचसा भाग लिहून पूर्णही केला. तो त्यांचा अपूर्ण राहिलेला ग्रंथ अप्रकाशित असून त्याचे प्रकाशन यापुढील काळांत कधीना कधी होणे जरूर आहे असे आम्हांला वाटते.

त्र्यंबकरावांनी अध्यात्म आणि संसार यांची सांगड सुंदररीतीने घातली. ती घालता येणे हे एक मोठे कौशल्य आहे. पुष्कळांस ते साधत नाही. त्र्यंबकरावांनी ते बिकट कार्य सहजसाध्य करून दाखविले. हे त्यांच्या जीवनाचे एक आगळे वैशिष्ट्य आहे.

अध्यात्माची, नित्यनैमित्तिक कर्मकांडाची व देवभक्तीची कांस न सोडतां किंवा ती ढिली होऊ न देतां जो संसार किंवा व्यवहार धंदा केला त्याचें स्वरूप काय होतें हें आतां आपण थोडक्यांत पाहू या.

लोकमान्य टिळक, दे. भ. शिवराम महादेव परांजपे यांच्यासारख्या तत्कालीन सरकारविरोधी व देशभक्तीनें भारलेल्या पुढाऱ्यांचा तो काळ होता. त्यांच्या त्यागाचा व सरकारविरोधी कार्याचा परिणाम होऊन ते तत्कालीन चळवळींत खेचले गेले. त्यामुळे सरकारच्या गुप्त हेरांचें लक्ष त्यांच्या हालचालीकडे लागून राहिले होते. ते चुकविण्यासाठीं कांहीं काळ त्यांनी स्थलांतर व कार्यांतरही केलें. कारण बालवयापासून ज्या साध्यासाठीं आपण जीवाच्या आटापिटी केल्या तो कारभार त्यांना अर्ध्यावर सोडायचा नव्हता.

देशसेवेचीं व जनसेवेचीं अनेक साधनें उपलब्ध आहेत. ज्याला जें परवडेल त्याचा अवलंब त्याने करावा, त्यासाठीं आक्रमक आघाडींत प्रवेश केला पाहिजे असें नाही. त्या आघाडीच्या मार्गे राहून जनतेत जरूर असलेल्या शिक्षणप्रसार कार्याकडे लक्ष पुरवणें व जनतेला उद्योगी आणि स्वावलंबी बनविणें हें कार्य कमी महत्त्वाचे आहे काय ? त्र्यंबकरावांनीं तशा कार्याचें महत्त्व पूर्णपणें ओळखलें व कांहीं काळ त्यांनी स्वतःला शिक्षणकार्यास वाहून घेतलें.

त्र्यंबकराव पुणें सोडून कांहीं दिवस मुंबईजवळ वज्रेश्वरी येथें येऊन राहिले, तेथें देवीचें अनुष्ठान, सप्तशतीपाठ यांसारखे कार्यक्रम चालू असतां

त्यांना एकाएकीं आपण हिमालयांत जावें असें वाटूं लागलें; परंतु त्यांच्या पाठींशी पुण्याई खडी होती. ती त्यांना भलत्यासलत्या मार्गाने कशी जाऊं देईल. वज्रेश्वरींत त्यांना एक वृद्ध यती भेटले व त्यांचा मनोदय जाणून म्हणाले, हिमालयांत जाऊन काय करणार? तुम्हांला कुटुंब ऋण फेडायचे आहे. तें फेडल्या-शिवाय सुटका नाही. हिमालयाकडे न वळता पंढरपुरास जा आणि तेथें संसार करा. तेथें तुम्हांला जरूर व योग्य तें कार्य सांपडेल. ” हा आदेश देऊन यतिमहाराज तेथून गेले ते तपास करूनही त्यांना पुन्हा आढळले नाहीत. ज्या वज्रेश्वरी मातेची त्यांनी आराधना चालविली होती त्या मातेनेही त्यांना त्याच स्वरूपाचा दृष्टांत दिला आणि त्यांना पंढरपुरच्या मार्गास लाविलें.

आपल्या कुटुंबियांस घेऊन त्र्यंबकराव पंढरपुरास आले. पंढरपूर म्हणजे विठुरायाची नगरी ! त्या नगरींत भक्तिभावाने प्रफुल्लित झालेलें त्र्यंबकरावांचें मन रमलें नाही तरच नवल. तेथील एक इंग्रजी शाळा जणू काय त्यांच्या शुभागमनाची वाट पहात होती. त्या शाळेचे सुपरिंटेंडेंट या नात्याने त्यांनी सूत्रे आपल्या हाती घेतली व तीं समर्थपणे हाताळण्यास सुरवात केली.

मुलांच्या मनावर सुसंस्कार घडविणे, त्यांना खंबीर व निर्भय बनविणे आणि भावी काळांत देशोद्धाराच्या दृष्टीने ज्या नेतृत्वाच्या जबाबदाऱ्या त्यांना पेल्याव्या लागतील त्या सहज लीलेने पेलण्याचें सामर्थ्य त्यांच्याठायीं निर्माण करणें या कार्याइतकें महत्तम नि पवित्र कार्य दुसरें कोणतें असू शकेल ? अशा कार्याची कोणत्याही काळी जरूरी असते; ती जरूरी ओळखून त्या शिक्षणसंस्थेला त्र्यंबकरावांनी सर्वतोपरी आदर्श स्वरूप दिलें व तेथील तीन वर्षांची आपली कारकीर्द त्यांनी गाजवून सोडिली व त्याबरोबर अमाप लोक-प्रियताहि संपादन केली.

त्र्यंबकरावांनी आपल्या सहेतुक कार्याने पंढरपुरातील विद्यार्थीवर्गाची मनें जशी भाळून टाकली, त्याचप्रमाणे तेथील जनतेचीही. कारण त्यांचे कार्यक्षेत्र शाळेच्या आवारापुरतेच नव्हते तर त्याने शाळेबाहेरील क्षेत्रही व्यापून टाकले होते. आठवड्यातून एकदा तेथील सुविचारी प्रमुख मंडळीच्या बैठका घेऊन ते धार्मिक व सामाजिक प्रश्नावर आणि ते कसे सोडवावे, यावर चर्चा करीत असत व हजर असलेल्याच्या विचाराना चालना देत असत. शास्त्री-

मंडळीसाठी धर्मवर्धिनी नावाची संस्था स्थापन करून तेथे संस्कृत भाषेला प्रोत्साहक असे कार्यक्रम होत असत.

त्र्यंबकरावांच्या पंढरपूर वास्तव्यामुळे जसा पंढरपूरवासीयांचा फायदा झाला, त्याचप्रमाणे त्यांचाही फायदा झाला. ज्यांनी अध्यात्माच्या व देव-भक्तीच्या दृष्टीने पुढची पायरी गाठली, असे श्रीगोंदवलेकर महाराज यांच्या-सारख्या अनेक संतांचा सहवास त्यांना लाभला. त्या काळांत श्रीसुबोधानंद या नावाचे एक योगी पंढरपुरांत आले असतां त्यांना आपल्या घरीं ठेऊन घेऊन त्र्यंबकरावांनीं शांकरभाष्य त्यांच्याकडून समजावून घेतले.

असे हें एकच उदाहरण नव्हे. समजूं उमजूं लागल्यापासून तों तहत शंकराचार्य पदावर आरूढ होईपर्यंत त्र्यंबकरावांचा जें अवगत नाहीं तें समजून घेऊन ज्ञानसंपन्न होण्याचा उपक्रम अव्याहत चालू होता.

(पुढील अंकीं समाप्त)

श्रीसाईनाथ स्तोत्र

(लेखक— शाहीर खाडिलकर, एम्. ए., बी. टी.)

(वृत्त— मालिनी व अनुष्टुप्)

सकल जन सुखाचे, दुःखकाळीं न कोणी ।
समजुन मज आले, एक हा दीन वाणी ॥
अशरण शरणार्थी पातलो साईनाथा ।
तुजविण मज कोणी नाहिं रे नाहिं आतां ॥ १ ॥
कुठुन कसकसा हा जीव जन्मासि आला ।
विषयसुखिं रमाया व्यर्थ हव्यास केला ! ॥
मम मम म्हणुनी मी वंचिलो साईनाथा ! ।
तुजविण मज कोणी नाहिं रे नाहिं आतां ॥ २ ॥
सुखद समय येतां सर्व आले लुटाया ।
कठिण समय येतां सिद्ध झाले छळाया ॥
समजुनि मज आले सर्व हें साईनाथा ।
तुजविण मज कोणी नाहिं रे नाहिं आतां ॥ ३ ॥
तुजसम मज कोणी अन्य ना शांतिदाता ।
हरुनि सकळ चिंता षड्रिपूंचा नियंताः ॥
चरणिं मज रमूदे लागु दे छंद चित्ता ।
तुजविण मज कोणी नाहिं रे नाहिं आतां ॥ ४ ॥
हिमकर कर जैसे शांतवीती मनाला ।
रवि किरण जसे ते पोषवीती तनूला ॥
खळबळ मनिं झाली, शांतवा दीननाथा ।
तुजविण मज कोणीं नाहिं रे नाहिं आतां ॥ ५ ॥
साईनाथा, लोकनाथा, दीननाथा, कृपा करा ।
शांतवा शांतवा चित्ता, या अनाथास उद्धरा ॥ ॥

समाप्त

मनांत आले कीं---

(डिसेंबर ७० च्या अंकावरून चालू)

(लेखक :- द. शं. टिपणीस)

खेळावयाचे पत्ते. पोष्टाचे नव्हेत. आपल्या हातांतील. ज्यांच्या साह्याने आपण खेळतो ते. लहानापासून थोरापर्यंत सर्वांच्या परिचयाचे आहेत ते. घरोघरी रिकाम्यावेळीं म्हणजे कांही वेळा काम टाकून पत्त्याचे डाव बसत असतात. पत्ते खेळणे ही एक रिकामपणाची कामगिरी आहे. तसेच घरचे काम, त्रास चुकवण्याचे साधन आहे. वेळ जात नाही. दुसरे कांही काम करता येत नाही, खेळू या थोडा वेळ पत्ते, अशा सहज वृत्तीने पत्त्याचा डाव मांडला तर तो खेळ आहे. पण रिकामपणाच्या कामगिरीसाठी रिकामा वेळ काढून पैसे लावून पत्ते खेळणे हा कायदाने जुगार असो वा नसो पण तसा तो मानला जातो. पत्त्याप्रमाणे जीवनाच्या डावांतही जुगार चालू असतो. सट्टा, मटका, लॉटरी, पैशाच्या पैजा वगैरे जुगाराच्या माळेतील लहान मोठे मणि आहेत. मानवाने असे खेळणे साहजिक आहे. कारण जीवन हाच मुळी हल्ली एक जुगार झाला आहे. वैफल्यामुळे, पाहू या तर खरे, असे म्हणून काय मनांत येईल ते करून मोकळे होतात. जीवन हा पत्त्यासारखाच डाव असल्यामुळे तो नियमानुसार प्रामाणिकपणे खेळून जीवन जिंकावयाचे असते. जीवनाचा जुगार करून कमाई करण्यापेक्षा कमाईवर जीवन जगविणे अधिक पुरुषार्थाचे काम आहे. ही कमाई म्हणजे पूर्वजन्मीच्या हारजीत प्रमाणे आपल्या वाटणीस आलेले कर्मफल पत्ते. पत्त्यांच्या खेळांत आपल्या वाटणीस आलेले पत्ते मग ते एके, राजा, राण्या, गुलाम, दुय्या, तिप्या, सटर फटर कांहीं का असेनात, त्यांचा चतुराईने उपयोग करून डाव जिंकावयाचा असतो. जीवनांतही असेच करावयाचे असते. जन्माला येताना आपण आपल्या वाटणीचे पत्ते हाताच्या मुठींत लपवून घेऊन येतो. त्यांचा चतुराईने उपयोग करून जीवनाचा डाव जिंकावा

लागतो. जो खेळ खेळावयाचा त्याला चालणारे पत्ते आपणास मिळालेले असतात. रमी असेल तर तसे पत्ते, गाढव असेल तर तसे. डावाप्रमाणे पत्ते व पत्त्यांची संख्या. पण जीवनांत उलट असते. खेळाप्रमाणे पत्ते नसतात तर पत्त्यांप्रमाणे खेळावे लागते. रमीचे असतील रमी खेळा, गाढवाचे असतील तसे खेळा. वाटणीस येतील ते स्वीकारावयाचे असतात व त्यांचा शहाणपणाने उपयोग करून जीवनाचा खेळ खेळावयाचा असतो. लहान मुलाप्रमाणे रुसून फुगून, डाव अर्धा टाकून वा मोडून जाता येत नाही, कोणी गेलाच तर अर्धा टाकलेला डाव पुढे चालू करावा लागतो. त्यातून सुटका नाही. खेळांत मी हरलो, मी जिंकलो हे चालायचेच. यामुळे या खेळांतील भिडूच्या ठिकाणी शांतपणा हा मौलिक गुण असावा लागतो. पत्त्यांच्या डावांत जसे छक्के पंजे असतात तसे जीवनांतही असतात. खेळाची प्रत्येकाची आवड व्यक्ति तितक्या प्रकृति या न्यायाने. कोणी रमीत रमतात तर कोणी ब्रीजमध्ये गुंग होतात. पण बहुसंख्या लोकांना 'गाढव' आवडतो. कारण दुसऱ्याला गाढव करण्यांत खेळाडूंना आनंद होतो. मोठी गंमत येते या खेळांत. कारण बहुतेक भिडू आळीपाळीने गाढव होतात. जीवनांतही असेच चालते. दुसरें काय ? या खेळांत झब्बू देतात व तो घ्यावा लागतो. इतर भिडूची पाने त्याच्या गळ्यांत पडतात व ते एक लोढणें होऊन बसते. जीवनांतही कित्येक इतके कसबी असतात की बोलतां बोलतां हातोहात ते झब्बू देतात म्हणजे आपल्या भानगडी दुसऱ्याच्या गळ्यांत टाकून मोकळे होतात. पत्त्यांच्या खेळांत पेन्स म्हणून एक खेळ आहे. जीवनांत हा खेळ खेळण्याची पाळी प्रत्येकावर येते. विशेषतः म्हातारी माणसे व पेन्शनर्स हा खेळ खेळतात. ते योग्यच. एकाकी खेळायचा हा खेळ, त्या बिचाऱ्यांना धीराने दिवस काढावयाचे असतात. या पेन्समध्ये जो कुशल तो बहुतेक जीवन जिंकून जातो. हा खेळ जीवनापासून सुरू होतो व मृत्यूने संपतो. एक डाव पुरा होतो. पुन्हां पिसापिस. पुन्हा पत्त्यांची वाटणी व नवीन डावास सुरवात. असा हा खेळ चालला भुवनवरी.....

९०) लिफ्ट (lift) उचल.

परदेशातून भारतात झालेली ही आयात. लिफ्ट म्हणजे वर नेणारा पाळणा नव्हे तर उचल अर्थात बांगडी विना. कांही वर्षांपूर्वी या पद्धतीचा विशेष प्रचार करण्यात आला. मुंबईत तिचा फार बोलबाला झाला. पुढे काय

झाले कोणास ठाऊक पण ही पद्धत बारगळली. अगदी पाण्यात टाकलेल्या मिठाप्रमाणे न कळत विरघळली. अधून मधून एकाद्या बड्या अधिकाऱ्याचे वा धनिकांचे कौतूक म्हणून वर्तमान पत्रातून त्याच्या उचलचा उल्लेख येत असे. आतां तेही बंद झाले. 'उचल' म्हणजे काय ? अगदी साधी गोष्ट. खाजगी मालकीच्या मोटारी पुष्कळ वेळा रिकामी ये-जा करतात. अशा वेळी आपण जिकडे जातोय त्याच बाजूला एकादा सद्गृहस्थ पादचारी चालला असला तर त्याला मोटारमध्ये घेऊन वाटेत त्याच्या ठिकाणच्या जवळपास सोडून देणे या माणुसकीच्या कृतीस 'उचल' (lift) म्हणतात. ही पद्धत टॅक्सी विरुद्ध आहे. म्हणजे असें की रिकामी टॅक्सी पादचारी उचलतो (भाड्याने) तर येथे पादचाऱ्याला रिकामी मोटार उचलते. उचल मागे असलेले तत्व एकमेकां साह्य करू हे लक्षांत घेतले तर असे करणे हे एक सत्कृत्यच आहे असें म्हणावयास हरकत नाही. यांत मदतीचा हात दिल्याचे मालकाला पुण्य मिळते व शिवाय उचल्या व उचल यांच्यात बंधुभाव निर्माण होतो. खरे म्हणजे एकात्मतेस पोषक अशी ही पद्धत. पण लोकांना काय त्याचें ? त्यांनी उपेक्षेने ती विरघळवून टाकली. ही पद्धत सुरू होण्यास कारण घडले तें असे. कोणा एका बड्या अधिकाऱ्याच्या मनांत आले की परदेशांतील प्रमाणे येथे लिफ्टची पद्धत चाल झाली तर रिकाम्या धावणाऱ्या मोटारी कामास येतील व बसेस वरील झुंबड कमी होऊन प्रवाशाचा वेळ वाचेल. ऑफीसच्या ऐन गर्दीच्या वेळी खाली एक व लांब रेषे हे ऐकण्याचे व पहाण्याचें भाग्य तरी पुष्कळांचे कमी होईल. स्वच्छ मनाची माणुसकीची ही कल्पना आवडली सर्वांना. झाली चालू. उद्देश फायदे सर्व स्तुत्य असूनही ही पद्धत बंद पडली. वास्तविक गर्दीच्या वेळीं म्हाताऱ्या अपंग स्त्रीपुरुषांना व लहान मुलांना हा वरच (boon) होता. पण तो लोकांना शाप वाटला. कारण मानवी स्वभाव. या पद्धतींत कांहीं गंभीर धोके होते. ज्याला लिफ्ट द्यायचा तो पादचारी सद्गृहस्थच असेल त्याची खात्री ? लफंग्या कशावरून नसेल ? असला एकादा मोटारमध्ये आला तर नसतीच आफत येण्याचा धोका. स्त्रीला लिफ्ट देणें दोन्ही बाजूनीं धोक्याचें. मुंबईत स्त्री-दाक्षिण्याचें भलतेच पीक येते. यामुळे कोण कसा, कोण कसा, नेम काय त्याचा, असें वाटून सज्जन स्त्रिया सडकेनें बिचकत जाऊं लागल्या. धर्म करतात

कर्म उभं राहयचं. ही भीती. जनतेने या पद्धतीला साथ दिली नाही. मूळ चांगली असलेली ही एकमेकां साह्य करूं पद्धत शिक्षण, नीति अध्यात्म यांत चालूं झाली तर किती चांगले होईल. सहज एकाद्याला चांगल्या कार्यांत उचलून धरणें राष्ट्र हितास पोषक नाही काय ?

९१ फुलपाखरू

फुलपाखरूं ! नाना रंगांचा इवलासा जीव. फुलपाखराचें जीवन म्हणजे मजा व मौज स्वच्छंदी आनंदी. ना काळजी ना घोर. ना विचार ना आचार. ना कायदा ना बंधन. मनसोक्त विहार. इकडून उड तिकडे बस अन् तिकडून उड इकडे बस. या फुलावरून त्या फुलावर. दिवसभर आनंदाने बागडायचे व मधु चाखायचा. कालचा विचार नाही, आजची जाण नाही कीं उद्यांची चिंता नाही. जीवन काय मृत्यू काय कांहीच माहित नाही. आज या घडीला चैन मौज सुख जें सहज मिळेल तें पदरांत पाडून घ्यायचे. जगायचं, घडी भरली कीं जायचं. ना ध्येय माहित, ना कार्य ठाऊक. व्याप नाही. ताप नाही. असं हे फुलपाखराचें जीवन. किती छान आहे नाही हे जीवन ! कोणाला आवडणार नाही हे जीवन ? बहुतेक जग असंच जीवन जगते. मन मानवी म्हणजे फुलपाखरूं. कल्पनेचे पंख व बहुरंगी वासना असलेले. वासना इकडून तिकडे त्यांना उडायला लावतात. बेदरकार, निष्काळजी जीवन. मृत्यूची जाणीवच नाही मग भय कशाचे ? उद्यांचे उद्यां. आज तर मजा करूं ही वृत्ति. जीवन म्हणजे मौज, जीवन म्हणजे मजा. जीवन म्हणजे वासना भागविणें, ही त्यांची जीवनाकडे पहाण्याची दृष्टी. मिळेल तेथून विषयाचा मधु चाखायचा एका विषयी फुलावरून दुसऱ्या विषयी फुलावर उडत असतात हे. हल्लीचें माडर्न प्रेम म्हणून कायसे आहेना ? तें अगदी फुलपाखरासारखेंच. पटकन बसते, झटकन उठते व तिसरी-कडेच पळते. चमक चमक करणाऱ्या दिव्याचा उजेड तो काय पडणार, त्या उजेडांत काम किती सुचणार आणि किती होणार ! असं हें फुलपाखरी जीवन आणि हल्लीं हेंच बहुतेकांना आवडते, या जीवनाचा उपयोग काय ? कांहींच नाही, कोणालाच नाही. कुटुंबाला नाही, समाजाला नाही कीं राष्ट्राला नाही. फुलपाखराच्या इकडून तिकडे नाचण्यांत ध्येय आहे. त्यांत कार्य आहे. वनस्पती जीवन सतत चालू ठेवणें हे त्याचें जीवनकार्य. या

फुलावरून त्या फुलावर विषयाच्या आशेने ते नाचते हे खरे पण असे करतांना एका फुलाचे पराग त्याच्याबरोबर जाऊन दुसऱ्या फुलावर पडतात व त्यामुळे फुले फळास येतात. फुलपाखरासारखे कीटक नसते तर फळे आली नसती व वनस्पतींचे जन्ममरणाचे चक्र चालू राहिले नसते व आपणास फळे खावयास मिळाली नसती. नियतीने नेमून दिलेले हे कार्य मौज मजा करतांना कां होईना फुलपाखरं पूर्णपणे करीत असते. फुलपाखराचे जीवन त्याच्या कार्याशी सुसंगत आहे. मग माणसानेही आपले जीवन आपल्या कार्याशी सुसंगत ठेवावयास नको काय ? नियतीने आपणास नेमून दिलेले कार्य कोणते, ते कसे पार पाडावे व आपण ते पार पाडतो की नाही इकडे माणसाने लक्ष नको का घावयास ? केवळ मौजेखातर स्वतःचा नाश कां करून घ्यावा ?

९२ तूप

साक्षात्कारी प्रवचनकार होते. अनुभवाची रसाळ वाणी ती. झुळझुळ प्रवाह चालू होता. भगवद्भक्तीचे रसाळवर्णन होते. श्रोते डोलत होते. श्रोत्यांत कांही तरुण मंडळी होती. बुद्धिमान होती. त्यांना सगळं पटत होते. पण भगवान, ईश्वर ही काय भानगड आहे हे त्यांना समजेना. शेवटी एकाने विचारले की महाराज, भगवान, ईश्वर, असे तुम्ही मघापासून म्हणत आहात, भगवान, ईश्वर, परमेश्वर ही मंडळी आहेत तरी कोण ? कशी आहेत ? राहतात कोठे, करतात काय ? ईश्वर सर्वत्र आहे असे म्हणता. आम्ही खूप भटकतो. रानोमाळ फिरतो. पण तो आम्हास कधीच कोठे कसा दिसला नाही ? खरोखरच ईश्वर आहे काय ? की ही कोणीतरी गप्प सोडून दिली आहे. प्रश्न ऐकून प्रवचनकार क्षणभर स्वस्थ राहिले व मग म्हणाले. "सज्जनहो, तुमची शंका रास्त आहे. प्रवचन झाल्यावर मी तिचे निरसन करीन." प्रवचनानंतर ती तरुणमंडळी महाराजाभोवती गोळा झाली, त्यांच्याकडे पाहून महाराज म्हणाले एक अर्धा लीटर दूध घेऊन या. सर्वांना आश्चर्य वाटले. ईश्वराचा व दुधाचा संबंध काय ? एकाने दूध आणले. महाराजानी भांडे घेतले. दूधांत बोट बुडविले. आपण कांही शोधतो आहोत अशा आविर्भावाने ते दुधांत बोट फिरवू लागले. महाराज हे काय करता आहेत व दूधांत काय शोधता आहेत हे लोकांना कळेना. ते कुतुहलाने महाराजांकडे पहात

राहिले. तो तरुण म्हणाला, “महाराज, आपण दुधात काय शोधतां आहांत ?” महाराज म्हणाले, “दुधात तूप असते असे ऐकले आहे. तेव्हां ते दुधांत कोठे सापडते की काय ते बघतो आहे.” ते तरुण हसू लागले व म्हणाले, “महाराज, असे कसे तूप मिळेल ? आधी दूध तापवले पाहिजे. मग त्याचे विरजण घालून दही केले पाहिजे. दहीं घुसळून ताक केले म्हणजे दुधांतील लोणी वर येईल. तो गोळा काढून गरम केला पाहिजे. म्हणजे मग तूप मिळेल. दुधांत तूप असले तरी ते कच्च्या दुधात कसे मिळेल तो ?” महाराज म्हणाले, “हे खरे ना ? मग या अफाट विश्वांतील प्रत्येक अणुरेणूंत असलेला ईश्वर आपल्या ह्या कच्च्या डोळ्यांना कसा दिसेल ? त्याला दिव्यदृष्टी पाहिजे. आपले चित्त चिंतनाने तापवून ध्यानाने त्याचे विरजण घातले पाहिजे व मग नामाच्या रवीने घुसळले पाहिजे म्हणजे ज्ञानाचे लोणी येईल. ते वैराग्याच्या अग्नीवर तापविले कीं तूप होईल व ते दिसेल. ईश्वर दिसेल. कच्च्या दुधांत बोट फिरवून लोणी कसे हातांत लागेल हें जें तुम्ही म्हणालांत तेंच सत्य.”

९३ उत्खनन.

दीडशें वर्षे गुलामगिरीच्या खरखीत उन्हांत होरपळून निघालेली ही भारत भू स्वातंत्र्याच्या शीतल जलामुळें बहुप्रसवा झाली आहे. शेता शेतांतून भरपूर ध्यान्य पिकू लागले आहे. तसेंच इतर अनेक क्षेत्रांतही नाना पिके येऊ लागली आहेत. कोण केव्हां भूमींतून वर येईल याचा नेम नाही. इंग्रज राजवटीला भिऊन दडून बसलेलीं हाडे, नाणी, भांडी आदि नानावस्तूंचे पीक उत्खनन क्षेत्रांत येत आहे. इतिहास क्षेत्राकडे पाहिले तर तेथेही आजपर्यंत भूमिगत असलेली दफ्तरे, पत्रे आदी ऐतिहासिक साहित्य उजळ माथ्याने उजेडांत वावरू लागलेले दिसेल. स्वातंत्र्याचे वारे लागल्यामुळे देवही भूमींतून डोकें वर काढू लागले आहेत. साहित्यांत शास्त्री पंडितांनी उत्खनन करून जुनी काव्ये पोथ्या टीका आदी माल काढायला सुरुवात केली. या विद्वान संशोधकांचें विशेष लक्ष धार्मिक क्षेत्राकडे वळले. आणि मग जी कांही खणाखणी चालू झाली तिला तोड नाही. भगवद्गीतेचा सुंदर व वैभवशाली महाल यांना दिसला. मग काय विचारतां ? आंत शिरून उत्खननाला सुरुवात झाली व त्यांतून नानातऱ्हेचें अर्थ व

तत्त्वे बाहेर आली. या नंतर लहान थोर विद्वानांचें लक्ष ज्ञानेश्वरीच्या मळ्याकडे गेले. या मळ्यांत भरपूर उत्खनन होऊन इतकी रत्ने माणके बाहेर आली की त्यांच्या खऱ्याखोटेपणाबद्दल विद्वानांत चांगलीच झडली. स्वातंत्र्यामुळे सगळे कसे वारा प्यायल्या सारखे वागू लागले. स्वातंत्र्याचा हा प्रभाव पाहून अचंबा वाटतो. पण त्याच वेळी एक लहानशी शंका मनांत येते कीं या सर्वांचा सर्वसाधारण माणसाला उपयोग काय ? म्हणे भारतांत भरपूर धान्य पिकते. पण पहावें तो गरीबांची पोटे खपाटी ती खपाटीच. धार्मिक साहित्य टीका भरपूर झाल्या पण आमची मने खुरटी ती खुरटीच आधीं पोटोबा मग विठोबा. तत्त्वज्ञानापेक्षां चाऱ्याला महत्त्व अधिक. शरीर-प्रमाणें मनालाही हें लागू आहे. नसती खादाखादी (दोन्ही अर्थानें) करीत बसण्यापेक्षां भारतीयांच्या मनाचें उत्खनन करून त्याला कोणता चारा पाहिजे याचे संशोधन केले व त्या चाऱ्याचा पुरवठा केला तर सर्वसाधारण जनतेला ते अधिक उपयुक्त ठरणार नाही ! सर्व धार्मिक ग्रंथ राहूं द्यात पण निदान भगवद्गीता व्यवहाराच्या (ऐहिक व पारमार्थिक) दृष्टीने कशी वाचावी व कशी आचरणांत आणावी हे अगदी सामान्यांतील सामान्य माणसाला समजेल अशा भाषेत याची फोड करून सांगणारा एकादा पंडित निर्माण झाला तर भारतावरच नव्हे तर जगावर उपकार होतील. नुसते विचार काय कामाचे ! आचार पाहिजे. केवळ कागदावर पुंन काढल्याने भूमीवर घर उभे रहात नाहीं.

कै. श्री. द. दि. पाटणकर

शिरडी संस्थानचे भूतपूर्व रिसीव्हर श्री. द. दि. पाटणकर हे पुणे मुक्कामी शनिवार ता. ९ जानेवारी १९७१ रोजी हृदयविकाराच्या झटक्याने श्रीसाईचरणी विलीन झाले, हे लिहिताना आम्हाला अत्यंत दुःख होत आहे. शिरडी संस्थानचे रिसीव्हर या नात्याने त्यांची सुमारे चार वर्षांची कारकीर्द यशस्वी व संस्मरणीय ठरली. सुमारे दोन वर्षांपूर्वी त्यांच्या कारकीर्दीत श्री साईबाबांच्या महानिर्याणाचा सुवर्ण महोत्सव शिरडीत व मुंबईत मोठ्या थाटात व सर्वांच्या स्मरणांत राहिल अशा रीतीने साजरा झाला. त्याला बहुतेकांशी त्यांचे संघटनाचातुर्य व त्यांचा गोड आणि मनमिळावू स्वभाव कारण होता. उभय ठिकाणच्या उत्सवाच्या यशस्वितेसाठी त्यांनी फार श्रम घेतले. शिरडीतील अनेक उपक्रमांस त्यांनी शक्य त्या परीने प्रोत्साहन दिले.

आपल्या जबाबदाऱ्या सांभाळून ते इतर वेळ वाचनांत घालवीत असत. नवनवे इंग्रजी व मराठी ग्रंथ विकत घेऊन ते वाचावयाचे हा त्यांचा एक आवडता छंद होता. शिरडी येथील श्रीसाईनाथ वाचनालय व ग्रंथसंग्रहालय त्यांच्या कारकीर्दीत बरेच सुसंपन्न झाले.

कै. पाटणकर यांस हृदयविकार जडला होता; परंतु सुमारे ३१४ महिन्यापूर्वी, त्या विकाराचा जोर होऊं लागल्यामुळे व संपूर्ण विश्रांतीची जरूरी असल्यामुळे अलिकडेच रिसीव्हर या नात्याच्या जबाबदारीतून ते मोकळे झाले व पुणे येथे रहात असत, त्यांच्या आकस्मिक निधनामुळे त्यांच्या कुटुंबीयांस व मित्रपरिवारास झालेल्या दुःखांत आम्ही सहभागी आहोत. श्रीसाईबाबा त्यांना सद्गति देवोत हीच त्यांच्या चरणीं आमची प्रार्थना.

विश्वरचना हा भगवंताचा खेळ

स्वामी विवेकानंदांचें एक बोलकें पत्र

लंडन, ६ जुलैई १८९६.

प्रिय 'एफ्.'—

अटलांटिक महासागराच्या या दुसऱ्या किनाऱ्यावरही माझे काम चांगल्या तऱ्हेने चालू आहे. येथे रविवारचे वर्ग फार यशस्वी झाले. त्याचप्रमाणे व्याख्यानमालाही चांगल्या तऱ्हेने पार पडली. आतां येथील हंगाम संपला असून मीही थोडाबहुत थकल्यासारखा झालों आहे. मिस्र मुळर यांजबरोबर मी स्वित्झरलंडमध्ये जाणार आहे. 'जे.' ह्या बाई फार हुशार आहेत. त्या स्वभावाने शांत आहेत, तरी सारा व्यवहार त्या फार चाणाक्षपणे करितात. एखादे लहानसे राज्यसुद्धां त्या चालवू शकतील. अशा प्रकारची संरळ आणि चोख व्यवहारबुद्धि माझ्या पाहाण्यांत फारशी आली नाही. येत्या पावसाळ्यांत अमेरिकेला जाऊन तेथले माझे कार्य मी पुढे सुरू करीन.

इंग्लंडांत आपल्या कार्याचा गाजावाजा फारसा होत नसला तरी त्याचे पाऊल निश्चितपणे पुढे पडत आहे हे निःसंशय आहे. कितीतरी स्त्रीपुरुष मला भेटावयास येतात; आणि माझ्या कार्याबद्दल अनेक प्रकारची विचारपूस तीं करितात. इंग्रजी साम्राज्यांत अनेक प्रकारचे दोष आहेत हे खोटे नाही; तथापि नव्या नव्या विचारांचा प्रसार करण्यास त्यांच्या एवढे दुसरे प्रचंड साधनही नाही. या प्रचंड यंत्राची मुख्य चालक शक्ति लंडन ही आहे. येथेच माझ्या कल्पना मी पेरून देणार आहे. त्यांनीं येथे जीव धरला तर साऱ्या जगभर त्या आपोआप पसरतील. आतां कोणतेही महत्कार्य फार दिरंगाईने होत असते हे विसरतां उपयोगी नाही. अशा कार्याच्या मार्गांत अडचणीही पुष्कळ असतात. विशेषतः आम्ही हिंदु लोक जितवर्गातील असल्यामुळे या

अडचणींत आणखीही भर पडते. तथापि याच कारणामुळे आपलें कार्य निश्चितपणें पुढें सरसावलेलें. यांत मला शंका वाटत नाही. पायाखालीं तुडविले गेलेल्या लोकांतूनच सारे धर्मज्ञान आजपर्यंत बाहेर पडलें आहे. यहूदी लोकांवर रोमन साम्राज्याची राजसत्ता होती. तथापि यहूदी लोकांतूनच जे धर्मविचार निर्माण झाले त्यांनीं रोमन साम्राज्य पादाक्रांत केले. धीरानें काम करित राहावें आणि सर्वत्र सहानुभूति ठेवावी हा धडा मी शिकत आहे हे ऐकून तुम्हांसही आनंद होईल. हिंदुस्थानांतून परत आलेल्या अरेरावी आणि स्वयंमन्य सनदी नोकरांतही थोडीबहुत धर्मजिज्ञासा मला आढळू लागली आहे. त्यांच्याबद्दलही मला सहानुक्ता वाटते. जगांत सैतान म्हणून कोणी खरोखरीच असेल तर त्याच्यावरही पुढेंमागे मी प्रेम करू लागेन, अशा मनःस्थितीला मी हळूहळू येत आहे.

मी वीस वर्षांचा होतो तेव्हां माझ्या हृदयांत कोणाबद्दलही दयेचा लेश सुद्धा नव्हता. जुना अस्सल कर्मठ जसा कोणालाही दयामाया दाखवीत नाही, तसाच मीही होतो. कलकत्यांतील नाटकगृहांच्या भागांत जाण्याचा प्रसंग कधीं आला तर फूटपाथवरील माणसांची धक्काबुक्की टाळण्याकरितां मी फूटपाथवरून चालतसुद्धा नसे. पुढें तेरा वर्षांनी कशी स्थिति झाली पहा. वयाच्या तेहतिसाव्या वर्षीं वारांगनांच्या भर अड्ड्यांत राहूनही त्यांच्याबद्दल धिक्काराचा एक शब्दही मी काढला नाही. ही माझी अधोगती कीं काय ? कीं मीं विश्वव्यापी प्रेमाकडे जात आहे ? अनिर्वचनीय प्रेम हेंच परमात्मरूप. हेंच सर्व विश्वाला व्यापून आहे, याच रूपांत लीन होण्याच्या मार्गाने मी जात आहे कीं काय ? आतां आणखीही कांही लोकांचे विचार माझ्या कानावर कधीं कधीं येतात. आजूबाजूच्या दुष्टतेचा प्रत्यय ज्याच्या बुद्धीला होत नाही त्याच्या हातून कांहीं सत्कार्य होत नाहीं असें कोणी कोणी म्हणतात. कारण असा मनुष्य शुद्ध दैववादी बनण्याचा संभव असतो. या मताची सत्यता अद्यापि मला तरी पटलेली नाही. उलट पक्षीं माझी कर्तृत्व शक्ति अधिकाधिक झपाट्यानें वाढत आहे आणि ती अधिक परिणामकारक होत आहे. कित्येक वेळां दिवसचे दिवस भावनानंदांत मीं निमग्न असतो. त्यावेळीं आशीर्वादाशिवाय कांहीं भाषाच बोलूं नये असें मला वाटतें. जगांतील वस्तुमात्राला निरतिशय प्रेमानें कवटाळावें, याशिवाय दुसरा विचारच माझ्या मनांत येत नाही.

अमुक वाईट, तमुक दुष्ट ही भाषाच खोटी आहे, असा अनुभव मला आला आहे. प्रिय 'एफ्.' सध्या मी याच मनःस्थितीत आहे. तुझी आठवण होऊन माझे अंतःकरण प्रेमाने भरून आले आहे; आणि ते डोळ्यांवाटे आतां सवू लागले आहे. ज्या दिवशीं माझा जन्म झाला तो दिवस धन्य ! येथें किती तरी लोक माझ्याशीं सहानुक्ता बाळगून मजवर अत्यंत प्रेम करतात. ज्या प्रेम-स्वरूपानें मला जन्माला घातले तें स्वरूप माझ्या बुज्या कर्माच्या मागे उभे आहे. कारण, मी केवळ कःपदार्थ आहे. माझ्या हातून महत्कार्य घडावे असा मी कोण ? वस्तुतः त्या विश्वव्यापी प्रेमाच्या हातांतले हत्यार मी आहे. त्याची सेवा घडावी म्हणून माझ्या घरादारांवर, आत्तेष्टांवर आणि जीवितावरही मी पाणी सोडले. हे विश्व कसे निर्माण झाले, ते कसे चालले आहे, इत्यादि प्रश्न मी अंतराळांत झुगारून दिले आहेत. विश्वरचनेत कांही कारण नाही आणि कांही कार्यही नाही ! कारण आणि कार्य हीं बुद्धीचीं सोंगे आहेत; आणि त्या विश्वव्याप्याला आटोक्यांत आणू शकेल अशी बुद्धि कोणती ? विश्वरचना हा त्याचा नुसता खेळ. हा खेळ गमतीने मांडावा आणि मोडावा हीच त्याची लीला. यांत कोठे मोठ्या हास्याच्या लहरी ऐकू येतात तर कोठे अश्रूचा खळखळाटही दिसतो. या दोहोंतही मौज आहे. अरे, हा शुद्ध तमाशा आहे. यांत ही सारीच मौजेची सोंगे नटली आहेत.

जग हा थडामस्करीचा बाजार ! आणि या साऱ्या बाजारांतिल अस्सल थडेंखोर पात्र म्हणजे तो विश्वभर्ता ! ही सारी गमत त्याने रचली, नाना प्रकारचे संवगडी जमा करून त्याने खेळ मांडला; या विश्वाच्या क्रीडाभुवनांत ही सारी शाळेतली मुले मधल्या सुटींत खेळण्यासाठीं त्याने जमविली आहेत. येथे कोणाचे गुण गावे आणि कोणाला दोष द्यावा ? नानाविध भल्याबुज्या रूपांनी तोच नटतो. हें असें कां अशी पृच्छा लोक करितात, या सगळ्याचा खुलासा त्यांना हवा. पण त्या विश्वभर्त्याचा खुलासा कोण करणार ? त्याला मेंदु नाही, बुद्धि नाही, काहींच नाही. आमच्या ठिकाणीं अल्पशी बुद्धि आणि अल्पसा मेंदु घालून तो आम्हांला मूर्ख बनवू पाहतो, भलत्याच खुळांत आम्हांला पाडतो; पण मीही त्याला आतां बजावून सांगतो क्वीं, मी कांही झोप घेत नाहीं.

एक दोन नव्या गोष्टी मी शिकलों आहे. आपल्या साऱ्या विद्वत्तेपलीकडे, बडबडीपलीकडे आणि विवेकबुद्धीपलीकडे अंतःकरण म्हणून एक चीज आहे; त्याच्या गाभ्यांत हें अनिर्वचनीय प्रेमस्वरूप आहे, याच्या रसानें कांठोकांठ पेला भरून तो आपण पिऊन टाकावा आणि निर्गल होऊन नाचत सुटावे.

तुझा वेडा बंधु,
विवेकानंद

श्री विश्वकर्मा महोत्सव

दि. ८ व ९ फेब्रुवारी १९७१ रोजी, अमर हिंद मंडळ गोखले रोड, दादर येथें भव्य प्रमाणांत साजरा होत आहे; तरी आपण सहकुटुंब व इष्ट-मित्रांसह उपस्थित राहून कीर्तन, भजन, तीर्थप्रसादाचा लाभ घ्यावा, तसेंच मंदिर-निधीस सहाय्य करावे अशी नम्र विनंती आहे.

जितेन्द्र अभिषेकी यांचें सुश्राव्य गायन

दि. ९ फेब्रुवारी १९७१ रोजी विश्वकर्मा मंदिर-निधी प्रीत्यर्थ होईल. तरी ५ रु. दराच्या प्रवेशिका घेऊन मंदिर-निधीस सहाय्य करा.

—व्यवस्थापक

माझा एक अनुभव

लेखक : श्री. प्र. वा. कुळकर्णी

मुळांत हें कलियुग ! त्यामुळं धार्मिक बाबींवर विश्वासाचा भार. राहण थोडंसं कठीणच ! तेव्हा कांहीं अद्भुत परंतु, धक्का घेणाऱ्या गोष्टींचा दृष्टांत माणसाला आल्याशिवाय, त्यांची धार्मिक वृत्ति जागृत होत नाही ! होणार नाही !! हे जाणूनच कीं काय परमेश्वर सप्तर्षींच्या रूपानें, निरनिराळ्या धर्मांत व प्रान्तांत अवतरतात. मानवाच्या जीवनांत अतर्क्य अशा बऱ्याच गोष्टी आहेत. त्यांची उकल या संतांच्या कृतीनें व कांही वेळां माणसाला पडणाऱ्या स्वप्नांतूनहि होते. मी अनुभवलेला एक प्रसंग इथें नमूद करित आहे !

दुपारची वेळ ! सहज पडावं म्हणून माझी पत्नी पड्डली होती. थोड्याच वेळांत ती स्वप्नाधीन झाली. चहाची वेळ झाल्यानें मी आंत आलों. झोपायच किती वेळ म्हणून जागं केलं ! “अहो किती छान स्वप्न पडलं होतं ! कशाला जागं केलंत ! सभोवती मोठी झाडे आहेत, मध्येच देवीचं मंदिर आहे !” “तुम्ही कोठे कोकणांत नोकरीस होतां काय ?” वरील वर्णनानं मला विशेष वाटलं नाही. पण प्रश्नाने चांगलंच जागं केलं ! कारण पूर्वी कोकणांत नोकरी वगैरे केल्याचं, तिथं देवीला नवस बोलल्याचं, तिला कांहींच बोललो नव्हतो. तिला पडलेल्या या स्वप्नानं सर्व सांगितलं होतं ! मुळांत धार्मिक गोष्टींवर ज्वलंत विश्वास अन् या घटनेचा दाखला ! ताबडतोब मी माझे स्नेहाला पत्र टाकले. व कोकणांतील कोकीसरे येथें, सपत्नीक, नैवेद्य करण्यासाठी निघण्याची सूत्रे हालवूं लागलो. वाटेल तें भाडें सिद्ध आहे. बैलगाडीची व्यवस्था करा व कोकणांतील ‘फोंडाघाट’ एस्. टी. स्थानकांवर पाठवा. माझे येणं नक्की असल्यानं, पुन्हां पत्रोत्तराची वाट पहाणें नाही. कोणतेही काम होणारच, असा स्नेही असल्यानं मी निर्धास्त होतो. पण एस्. टी. स्टँडवर वाहन नव्हते ! बरोबर आईपण होती, त्यामुळें काळजी वाढली. १२ मैल जायचं कसं ? भाड्याची गाडी मिळते कां पहावी, म्हणून

गाडी अड्डे शोधू लागलो. बाजार नसल्यानें बाजाराला येणारी गाडी पण नव्हती. थोडा शोध घेतला तों काय ? मी ज्याला पत्र पाठवलं तीच व्यक्ति ! मी कांही बोलण्यापूर्वीच माझे स्नेही मला म्हणाले “बापूसाहेब ! इकडे कुठं ?”

“ माझं पत्र मिळालं नाहीं काय ? ” मी म्हणालों. ते म्हणाले “नाहीं, मी माझे आईस घेऊन पंढरपुरीं गेलों होतों. अर्धा तासच झाला इथं आलोय’ नंतर मी माझी सर्व कथा सांगितली. कोकीसरे येथील जागृत देवस्थानाची चर्चा झाली. शेवटीं ते म्हणाले, “ पहा ! ज्या जगदंबेने, इथें येऊन जाण्याची प्रेरणा केली, तिनें वाहनाची व्यवस्था आधीच केली आहे. माझ्याकरितां जी गाडी मागवली आहे, ती मधूनच आपण सर्व जाऊं. ”

ही घटना माझे जीवनांत अखंड समाधान देत आहे. ही ईश्वर-साक्षि-त्वाची खूणच नव्हे काय ?

॥ श्री ॥

पंढरीचा पांडुरंग

रूप डोळां पाहुनिया रंगलें मी अंतरीं
चित्त माझे तत्क्षणीं मी अर्पिलें चरणावरी ॥ ध्रु० ॥
दिसूं लागे ध्वज-पताका कळस साजे मंदिरीं ।
मूर्ति हांसरि-गोजिरी मम नाचते मन-मंदिरीं ।
ऐकुनीयां नाम-गजरा दंग झाली पंढरी ॥ १ ॥
साजिरी ही रुक्मिणी तव वाम हस्ता शोभते ।
धन्य झालें पाहुनीयां, दिव्य भक्त-प्रेम ते ।
भक्तकार्या धांव घेतां पाठिशीं जी राहिली ॥ २ ॥
घेउनीयां धन्य झालें आज मी तव दर्शन ।
आज नाही आस दूजी एकची तव चिंतन ।
थोर संतें पामरांना मोक्ष-द्वारें दाविलीं ॥ ३ ॥

—कु. प्रार्थना ना. चिपळूणकर बी. ए.

ईश्वर-साक्षित्वाच्या खुणा

निवेदकः— चिपळूणकर गुरुजी

खुण ७ वी

परब्रह्म परमेश्वर हा सर्वसाक्षी व सर्वांतर्यामी आहे. त्याच्या सर्वांत क्षीमित्वाच्या सार्या अनंत ठिकाणी, अनंत मार्गांनी येतात. आपण मर्त्य मानव आपल्या मनाला म्हणण्यापेक्षां आपल्या शरीराला होणाऱ्या सुख संवेदनाना नेहमीं जपत असतो. जेणे करून शरीराला कांहीं क्लेश होणार नाहीत, अशाच गोष्टी आम्हाला बोलायला, करायला, पहायला व ऐकायला आवडतात. आम्ही अर्थातच असेच सुख संवेदनाना पोषक असेच बोल बोलतो. पण त्या बोलाच्याही मागे कोणी तरी संचालक शक्ती आहे, प्रेरणा आहे व आमच्या त्या बोलांची, शब्दांची आठवण ठेवून जबाबदारी घेऊन ती पाळणारी ती शक्ती आहे हे आम्ही स्वार्थी, विकारी ज्ञात्या कारणाने सोयीस्करपणे विसरून जातो. तो सर्वांतर्यामी परमेश्वर मात्र विसरत नाही. ज्या बोलामागे ज्या शब्दामागे त्याची प्रेरणा असते ते शब्द ते बोल तो पूर्ण करवून घेतो.

वरील दृष्टीने आता सांगत असलेली गोष्ट अगदी अलीकडील म्हणजे दि. २८ डिसेंबर १९७० ची (सोमवारची) आहे. त्या दिवशी तिथी मार्गशीर्ष कृ. ३० अमावास्या होती. ही अमावास्या सोमवारी आल्या कारणाने फार महत्त्वाची होती. अशा दिवशी श्रीशंकराची अगर श्रीसत्यनारायणाची पूजा वगैरे करणे फार महत्त्वाचे व फलदायी होते. माझ्या व्यवसायाच्या ठिकाणी एका गृहस्थानी— श्री. वि. वा. सरणकर हे ठाणे येथे रहातात. त्यांनी त्यांच्या घरी श्रीसत्यनारायणाची पूजा करण्याचा विचार केला व मार्गशीर्ष वा. ३०, शके १८९२ सोमवती अमावास्या ह्या दिवशी पूजा करण्याचा संकल्प केला. त्याप्रमाणे त्यांनी माझी अनुमती विचारली व पूजेचा निश्चय केला. प्रत्यक्ष पूजा करावयाचे १२ दिवस आधी मी त्यांना

सांगितलें कीं ' मला भेटून जावें. कारण मीही पूजेला कांहीं दक्षिणा देऊं इच्छितों. परंतु नंतर त्यांची व माझी भेट होऊं शकली नाही.

सोमवार दि. २८ डिसेंबर १९७० सोमवती अमावास्या हा दिवस उगवला व मला श्री. सरणकर यांच्या श्रीसत्यनारायणाच्या पूजेचे स्मरण झाले. त्याच दिवशी सकाळी ९।१५ चे सुमारास माझे घरी एक अगदी वृद्ध ब्राह्मण आले. त्यांचा कपडा पेहेराव साधाच पांढरा होता व तोंडावर छायाही नेहमी-पेक्षा जरा वेगळी होती. त्यांनी दारीं येऊन सांगितलें कीं " आम्ही पंढर-पुराहून आलों आहोत व आम्हांला थोडे गहू पाहिजे आहेत. " माझे पत्नीने तांदूळ हाताजवळ असल्याने तेच देऊं का असें विचारतांच ते गृहस्थ म्हणाले की " नको. अगदी मूठ सवा मूठ दिले तरी चालतील पण गहूच द्या. " मग हे ऐकल्यावर मला माझ्या संकल्पशब्दांची एकदम आठवण झाली व मी पत्नीला गहू सवा मूठ व कांहीं पैसेही देण्यास सांगितले. त्याप्रमाणे गहू व देऊ केलेले पैसे हाती पडतांच संतोष होतसाता ब्राह्मण अन्य कोणत्याही घरीदारी न जाता सरळ आल्यामार्गे परत गेला. नंतर मी ही गोष्ट घरातील मुला-माणसांना सांगताच त्यांनाही फार आश्चर्य व आनंदही वाटला; तसेच परमेश्वराने माझ्या शब्दांची परम काळजी वाहून ते पूर्ण करून घेतले याचेही परम समाधान वाटलें.

श्री. सरणकर यांचे घरी श्री सत्यनारायण-पूजन यथासांग घडले. मंडळीही तीर्थप्रसादाला अपेक्षेपेक्षां जास्त आली. गुरुजी थोड्याशा विलंबाने आले; पण पूजा व्यवस्थित झाली. कथा-वाचनाचे वेळी थोडी गडबड मुलांनी केली. प्रसादही पुन्हां करावा लागेल की काय अशी थोडी चिंता श्री. सरणकर यांना वाटत होती. पण परमेश्वराच्या पूजेत कांही कमी होतच नाही. आम्हालाही पंढरीच्या रायाने दर्शन दिले व आमचा शब्द पाळून आम्हांला धन्य केले असे म्हटल्यास गैर होणार नाही. परमेश्वर आपल्या भक्तासाठी, दासासाठी नेहमी दक्ष व जागृत असतो व तो भक्ताच्या शब्दाला, संकल्पाला, भावनेला कधीही विसंबत नाही. श्रीसाई बाबानीही म्हटलेच आहे की :-

नित्य मी जीवंत-जाणा हेचि सत्य ॥
नित्य ह्या प्रचीत-अनुभवें ।'

बाबांच्या लीला

श्री. किशोर मार्टंड कुळकर्णी, महावीर बिल्डिंग, भांडारकर रोड, माटुंगा, मुंबई नं. १९ हे आपला व आपल्या वडिलांचा अनुभव पुढीलप्रमाणे कळवितात :-

आपण खरोखर जर साईबाबांवर भवंसा आणि श्रद्धा ठेवली तर संकटकाळीं ते कोणाच्याही रूपांत धावून येतात. मला स्वतःला आलेला अनुभव मी खालीं नमूद करतो.

एक दीड वर्षापूर्वीची गोष्ट. मी वडील आणि दोन बहिणी आम्ही शिरडीस निघालो होतो. प्रवास चागला झाला. आम्ही शिरडीस जाऊन बाबांचे आणि द्वारकामाईचे दर्शन घेतले त्यांची ध्यानधारणा करण्याचा, वर्गाचा; पेटती धुनी, वगैरे पवित्र स्थळें पाहिली. खरोखर कृतार्थता वाटली. जीवनाचें सार्थक झाल्यास रखे वाटले.

मग आम्ही प्रसाद घेऊन परत मुंबईस येण्यास निघालो. कोपरगांव स्टेशनांत येताच वडिलांनी खिशांत हात घातला तो पैसे अपुरे होते. वडील आणि आम्ही काळजींत पडलो.

परंतु काय चमत्कार ? एक सद्गृहस्थ सहज वडिलांजवळ आले आणि म्हणाले “ आपण चिंतेत दिसतां ! काय कारण आहे ? निःसंकोचपणे मला सांगा ” वडिलांनी ओढेवेढे न घेतां सहज पैशाची सबब पुढे केली. लगेच त्या गृहस्थाने आपुलकीने वडिलांना प्रश्न केला “ किती पैसे पाहिजेत ? ” वडील पण सहज बोलून गेले, एक पांच रुपये पाहिजे होते. आणि तितक्याच सहजतेने त्या गृहस्थाने खिशांत हात घालून ताबडतोब पांच रुपयांची नोट वडिलांच्या हातात ठेवली. आम्ही सारेच अवाकू झालो. मागाहून आम्ही त्यांचा पत्ता घेऊन मग घरी आल्यावर मनीऑर्डर केली ती गोष्ट वेगळी ! परंतु अडचणीच्या वेळी त्या गृहस्थाला आम्हांला मदत करण्याबद्दल श्रीसाईबाबांनींच नाहीं का प्रेरणा केली ?

असाच प्रसंग माझ्या वडिलांनी अनुभवलेला आणि साश्रुनयनानी वडिलांनी आम्हांस कथन केला. तो असा :- एकदां प्रथमच वडील शिरडीला श्रीसाईबाबांच्या दर्शनासाठी निघाले होते. मजल दरमजल करीत कोपरगांवी स्टेशनांत आले. तेथून शिरडीस पायी चालत निघाले. कारण एस्. टी. कधीच

निघून गेली होती; तसेच अन्य साधन करण्याची ऐपत नसल्या कारणाने वडील पायीच निघाले. परंतु अर्ध्या वाटेतच वडील थकले. आणि त्यांचे पाय दुखू लागले. मग वडिलांनी बाबांना हाक मारली आणि मनोभावे प्रार्थना केली कीं “ बाबा तुमच्या दर्शनाची मला आस लागली, परंतु मी येऊ कसा ? माझे पाय दुखू लागले आहेत. पायांत त्राणच राहिले नाही. तरी तुम्ही माझे पाय मोकळे करा आणि मला शक्ती द्या तुमच्यापर्यंत यावयाची ! ” असे म्हणतांच वडिलांचे पाय दुखावयाचे थांबून त्यांच्या अंगांत अशी शक्ति आली कीं त्यांनी हा हा म्हणता शिरडी गाठली आणि बाबांच्या पुढे लोटांगण घातले, मनांत म्हणाले “ तुमची लीला अगाध आहे. ”

तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला !

कवि :- शाहीर खाडिलकर, एम्. ए; बी. टी. (वृत्त स्वागता)

वासनाक्षय समग्र करोनी ।
सौख्य हे तृणसमान गणोनी ॥
आत्मचिंतनि सदा गत झाला ।
तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला ॥ १ ॥

जो समान सुखदुःख गणोनी ।
क्रोध-भीति-रति नष्ट करोनी ॥
स्वार्थ सोडुनि परार्थ निघाला ।
तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला ॥ २ ॥

इंद्रियें चपळ ही पळतांना ।
जो न तीसह शिवे विषयांना; ॥
जिकुनि स्वमन जो उरलेला ।
तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला ॥ ३ ॥

संकटें बघुनियां दुसऱ्यांची ।
शोकवृत्ति उसळीत जयाची ॥
पाहुनी परसुखासि सुखेला ।
तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला ॥ ४ ॥

द्वेष जो नच करी कवणाचा ।
मित्र जो परम दीनजनांचा; ॥
देहिचा दुरभिमान गळाला ॥
तोच भक्त भगवत्प्रिय झाला ॥ ५ ॥

माझा एक अविस्मरणीय अनुभव

श्री. दीनानाथ गोविंद साखळे ७६, खार, मुंबई नं. ५२, हे आपले अनुभव पुढीलप्रमाणे कळवितात:—

साई भक्तीचा महिमा आणि साईबाबांची लीला किती अगाध आहे त्याचा अनुभव असंख्य साईभक्तांना सतत येत असतो. त्याचे दिव्य वर्णन वाचून, ऐकून प्रत्येक साईभक्ताला श्रीसाईबाबांच्या लीलेचा साक्षात्कारच होत असतो. इतकेच नव्हे तर, “ साई भक्तिची दिव्य ज्योत प्रत्येक भक्ताच्या मनांत अधिक तेजाने तळपत असल्याचे आढळून येते.

सुमारे अठ्ठावीस वर्षांपासून ” श्रीसाई भक्तिच्या मार्गानेच मी माझ्या जीवनाची वाटचाल करित असून त्या दीर्घ काळांत मला बाबांच्या दिव्य लीलेचा अनेकदां साक्षात्कार झाला. अनेक अनुभव आले. तथापि मला आलेल्या त्या अनुभवांच्या तपशील मी साईलीला मासिकाद्वारे असंख्य साईभक्तांना सादर करू शकलो नाहीं. हे माझे दुर्दैवच नव्हे काय ?

एका साईभक्त पारशी गृहस्थाने मला साई भक्तिची दिव्य वाट दाखविली, त्याच वाटेने जात असताना, मला बाबांच्या महान लीलेचे अनेक अनुभव आले. त्यामुळेच मला माझ्या सुखी जीवनाचा आस्वाद घेता आला. त्याबद्दल मी त्यांचा सदैव ऋणी आहे. त्याच ऋणाने प्रेरित होऊन, मी मला आलेला “ बाबांच्या दिव्य लीलेचा ” एक अविस्मरणीय अनुभव असंख्य साईभक्तांना अत्यंत लीनतेने सादर करित आहे.

१९५८ साली घडलेली ही घटना आहे. मी नुकताच शिर्डीला जाऊन बाबांचे दिव्यदर्शन घेऊन आलो होतो. तो दिवस गुरुवारचा होता. मी शिर्डीला जाऊन आलो आहे. हे समजल्यामुळे माझा साईभक्त भाचा मला भेटण्यास आला होता. तेव्हां त्याला प्रसाद देताना मी म्हणालो; “ बाबांच्या समाधीचे दिव्य दर्शन घेतल्यावर माणसाला एक वेगळाच आनंद होत असतो. ” ते ऐकून माझा भाचा मला म्हणाला, मामा ! मलाही साई दर्शनाचा आनंद लुटण्याची अनिवार इच्छा झाली आहे. आपणही माझ्या बरोबर

शिर्डीला निघावे. म्हणजे तुम्हाला साई दर्शनाचा दुहेरी आनंद आणि समाधान लाभेल. तेव्हां काय घडले ?

तेव्हां घडला तो एक चमत्कारच ! शिर्डीला जाऊन आल्याला एक दिवस उलटला नव्हता. तोंच माझे मन पुन्हा शिर्डीला झेंप घेऊं लागलें. हें नवलच नव्हे काय ? बाबांच्या दिव्य लीलेचा “ एक अविस्मरणीय अनुभव ” मला यावयाचा होता. म्हणूच कीं काय कोण जाणें ! बाबांनीं मला लगेच शिर्डीला पाठविण्याचा चमत्कार करून दाखविला असावा.

रविवार दिनांक २१ जानेवारी १९५८ या दिवशीं आमची मामा-भाच्यांची जोडी शिर्डीमध्ये सकाळींच अवतीर्ण झाली. तेव्हां काय घडले ? पौषाच्या थंडीने आपली शाल शिर्डीवर पसरली होती. तिचा तीव्र कांटा आमच्या अंगावर उठला होता. उगवत्या सूर्याची सोनेरी छटा आकाशांत सोने उधळित होती. तिचा सडा समाधी मंदिरावर पडला होता.

पहाटेची ती विलोभनीय शोभा पहातच आम्हीं स्नानादी सर्व विधी आटोपून बाबांच्या समाधीचे आणि मूर्तीचे दर्शन घेतले. भावसुमनांची ओंजळ वाहून अभिषेक केला. आरतीचा आनंद लुटला. प्रसादाचें सोने लुटले. भोजनाचा प्रसाद घेऊन मुक्कामावर येत असतांना काय घडले ?

भोजन गृहांतून बाहेर पडल्यावर माझा भाचा मला म्हणाला, “मामा ! आपण शिर्डीचा हिंवाळा तसेंच उन्हाळा अनेकदा पाहिला आहे. तथापि शिर्डीचा पावसाळा अजून पाहिला नाही. तेव्हां इकडील पावसाळा एकदा पाहिला पाहिजे.”

त्याची शिर्डीचा पावसाळा पहाण्याची इच्छा पाहून मी त्याला म्हणालो. “ पावसाळ्यांत सर्वच ठिकाणी सारखाच पाऊस पडत असतो. त्यांत नवें तें काय असणार ? तथापि प्रत्येक ठिकाणी पडाऱ्या पावसाचें वैशिष्ट्य आणि शोभा वेगळी असते. साईबाबांची इच्छा असली तर ते आपल्याला इकडील पावसाळा दाखवतील यांत शंका नाही. आपली त्यांच्यावर पूर्ण श्रद्धा आणि विश्वास असला तर ते या हिवाळ्यामध्येही आपल्याला इकडील पावसाळा दाखवितील. असा माझा विश्वास आहे.

शिर्डी मधील पावसाळा कसा असेल. याची चर्चा करितच आम्हीं आमच्या मुक्कामावर आलो. तेव्हा दुपारची वेळ होती. आकाश अगदी निरभ्र

होते. त्या निळ्या आकाशांत सूर्य आपल्या तेजाने तळपत होता. सूर्य वैभवांत थंडी तर केव्हांच विलीन झाली होती. प्रवासाचा आणि जाग्रणाचा शीण घालविण्यासाठी आम्हीं निद्रासौख्य घेत होतो. आमची झोप अगदी रंगात आली असतांनाच एका विचित्र आवाजानें आणि गारव्याने आम्हीं जागे झालों. काय झाले ते पहाण्यासाठी आम्ही खोली बाहेर आलो तेव्हां आम्हाला काय दिसले ? आम्हांला जें दृश्य दिसले तो एक महान चमत्कारच होता. तो पाहून आम्हीं चकितच झालों. आमच्या भावनेचा बांध फुटला. आमच्या मुखांतून शब्द पाझरले, “ बाबा तुमची लीला अगाध आहे. ”

पावसाचें कोणतेच पूर्व चिन्ह नसतांना अथवा पावसाचे दिवस नसतांना ही त्या दिवशीं आकाशांत बीज चमकत होती. आकाश काळ्या कुड्ड दगानीं भरलें होतें. मेघ गर्जना करीत होते, आणि शिर्डीच्या पवित्र भूमीवर मुसळधार पाऊस पडत होता, इतकेंच नव्हे, तर गारांचाही वर्षाव होत होता. हा चमत्कारच नव्हे काय ? होय, तो चमत्कारच होता ! बाबांनीं केलेला तो एक महान् चमत्कार होता. आपल्या भक्तांचे मनोगत ओळखून जणू काय, त्यांनीं आपल्या महान् लीलेचा तेजस्वी पैलूच आम्हाला त्या दिवशी दाखविला होता.

केवळ दोनच तासांपूर्वी आम्ही दोघांनीं शिर्डीमधील पावसाळा अनुभवण्याची इच्छा सहजच व्यक्त केली होती. आणि लगेच दोन तासांनीं बाबांनीं आपली दिव्य लीला दाखवून आमची इच्छा पूर्ण केली. हे एक दिव्य निखाल सत्य आहे. तो अेक दिव्य प्रकाश आहे. त्या सत्य प्रकाशांत आमची मते उजळून निघाली. आमच्या मनांत एक आगळाच प्रकाश पडला. त्याच प्रकाशांत आम्हाला बाबांचें दर्शन घडलें असून त्यांच्या शिर्डीमधील वास्तव्याचा साक्षात्कार घडला. आमच्या मनावर त्यांच्या लीलेचा ठसा उमटल

दुसऱ्या दिवशी आम्ही “ आदल्या दिवसी पडलेल्या ” पावसाबद्दल चौकशी केल्यावर असें आढळून आलें कीं त्या दिवशीं अहमदनगर जिल्ह्यांत कोठेंच पाऊस पडल्याची नोंद झाली नाही. केवळ शिर्डीच्याच परिसरांत त्या दिवशीं पाऊस पडला होता. त्यादिवशी पाऊस पाडण्याचा चमत्कार दाखवून श्रीसाईबाबांनीं आपल्या लीलेचा असंख्य भक्तांना साक्षात्कार घडविला होता. इतकेंच नव्हे तर आपल्या सर्व भक्तांना त्यांनी आपले शिर्डी मधील वास्तव्य पटवून दिलें होतें.

Books published and sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित

व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दामोळकरकृत	८-००
(२)	„	(हिंदी) श्री. ठाकूर	५-५०
(३)	„	(गुजराथी) श्री. सोमपुरा	—
(४)	„	(इंग्रजी) Shri Gunaji	५-२५
(५)	„	(Kannad) N. S. Anantha Raum	६-००
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality—by Pradhan		१-५०
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality (Telugu)		१-००
(८)	श्रीसाईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-७५
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोंड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना	(मराठी) श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	„	(गुजराथी लिपींत) श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्रीरुद्राध्याय ११ वा	(मराठी) श्री. दामोळकर	००-१२
(१४)	शीलधी	(मराठी) डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१५)	श्रीसाईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१६)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१७)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजलि (मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 P. and 50 P. for No. 1. Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office ' Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, 804 B, Dadar, Bombay 14.